МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ

Кваліфікаційна робота магістра

На тему «Мультимедійність онлайн-видань у воєнний час»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0610 ж-з
Спеціальності 061 «Журналістика»
(освітня програма «Журналістика»)
Артамонова О. О.
Керівник: к. соц. ком., ст. викл.
Рогова Т. А.
Рецензент: д. соц. ком., проф.
Ковпак В. А.

Запоріжжя – 2024

ЗМІСТ

Реферат 3

Завдання..... 5

Вступ.....7

Розділ 1. Обмеження та особливості роботи медіа в умовах воєнного стану.....10

1.1 Регуляція роботи українських медіа у період бойових дій.....10

1.2 Трансформація українських онлайн-видань та пресслужб запорізького регіону у період воєнного стану.....23

Розділ 2. Аналіз досвіду роботи українських інформаційних ресурсів під час воєнного стану 39

2.1 Виклики та саморегуляція онлайн-видань у період воєнного стану.39

2.2 Порівняльна характеристика роботи онлайн-видань та пресслужб запорізького регіону у період воєнного стану 61

Висновки..... 73

Список використаних джерел…..... 77

Додаток А. Текст наукової статті 85

Додаток Б. Довідка щодо подання наукової статті до друку..... …94

Декларація академічної доброчесності 95

РЕФЕРАТ

Тема магістерської роботи: Мультимедійність онлайн-видань у воєнний час.

Обсяг основного тексту: 70 сторінок.

Кількість використаних джерел: 70.

Мета дослідження – визначити особливості використання мультимедійних онлайн-видань у воєнний час в українському медіапросторі

Мета роботи передбачає виконання певних **завдань***:*

1) розкрити особливості діяльності медіа під час війни;

2) дослідити та узагальнити обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки;

3) проаналізувати порушення, які можуть допустити медіа, та способи їх уникнення;

4) провести контент-аналіз сайту онлайн-видання «061.ua» та сайту Запорізької обласної державної адміністрації.

Об'єктом дослідження є мультимедійні матеріали, розміщенні на сайті Запорізької обласної державної адміністрації та «061.ua» за період з 01.09.2024 по 01.11.2024 р.

Предметом дослідження є особливості подачі фото та відеоконтенту з урахуванням всіх норм законодавства та безпекових вимог в умовах воєнного стану.

Отримані результати: дослідили наслідки впливу повномасштабної війни на роботу онлайн видань та контенту взагалі, визначили основні особливості журналістів в умовах воєнного стану, проаналізували законодавство України щодо особливостей роботи медіа, а також здійснили порівняльно-аналітичне дослідження сайту Запорізької обласної державної адміністрації та «061.ua» й виявили порушення норм законодавства стосовно роботи медіа в умовах воєнного стану.

Ключові слова: мультимедіа, фото та відео контент, професійні стандарти, воєнний стан, юридичний аспект, журналістська етика.

SUMMARY

Master’s thesis topic: Multimedia of Online Publications in Wartime.

The volume of the main text: 70 pages.

Number of used sources: 70.

The purpose of the work involves the performance of certain tasks:

1) to reveal the peculiarities of media activities during the war;

2) to investigate and generalize restrictions for citizens and media regarding photo and video shooting;

3) to analyze violations that may be committed by the media, and ways to avoid them;

4) to conduct a content analysis of the website of the online publication «061.ua» and the website of the Zaporizhzhia Regional State Administration.

The object of the study is multimedia materials posted on the website of the Zaporizhzhia Regional State Administration and «061.ua» for the period from 01.09.2024 to 01.11.2024.

The subject of the study is the peculiarities of submitting photo and video content, taking into account all legal norms and security requirements under martial law.

Results obtained: we investigated the consequences of the impact of a full-scale war on the work of online publications and content in general, identified the main features of journalists under martial law, analyzed the legislation of Ukraine regarding the features of the work of the media, and also conducted a comparative and analytical study of the website of the Zaporizhia Regional State Administration and «061.ua» and identified violations of the norms of the law regarding the work of the media under martial law.

Keywords: multimedia, photo and video content, professional standards, martial law, legal aspect, journalistic ethics.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Журналістики
Кафедра Журналістики
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 061 Журналістика
Освітня програма Журналістика

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Чернявська Л.В.
«03» листопада 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТЦІ
Артамоновій Олександрі Олександрівні

1. Тема роботи «Мультимедійність онлайн-видань у воєнний час» («Multimedia of Online Publications in Wartime»),
керівник роботи – Рогова Тетяна Арнольдівна, к. соц. ком., ст. викл.
затверджені наказом ЗНУ від «26» лютого 2024 року № 343-с.
2. Строк подання студентом роботи (проєкту): 01.12.2024 р.
3. Вихідні дані до роботи: закони України, наукові положення журналістики, представлені в роботах таких науковців, як: Е. Давид, В. Ковпак, Л. Котова, О. Лаврик, А. Слободянюк, О. Тур'ян, О. Чувардинський та інших.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1) розкрити особливості діяльності медіа під час війни; 2) дослідити та узагальнити обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки; 3) проаналізувати порушення, які можуть допустити медіа, та способи їх уникнення; 4) провести контент-аналіз сайту онлайн-видання «061.ua» та сайту Запорізької обласної державної адміністрації.
5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Рогова Т. А., ст. викладач	17.06.2024	25.06.2024
Розділ 1	Рогова Т. А., ст. викладач	26.06.2024	01.09.2024
Розділ 2	Рогова Т. А., ст. викладач	05.09.2024	10.11.2024
Висновки	Рогова Т. А., ст. викладач	12.11.2024	25.11.2024

6. Дата видачі завдання 27.02.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Узгодити тему та скласти графік виконання роботи	27.02..2024	Виконано
2.	Визначити мету і завдання, написати вступ і зміст	01.07.2024	Виконано
3.	Підібрати наукову літературу, визначити емпіричні джерела	10.08.2024	Виконано
4.	Опрацювати літературу, написати теоретичну частину	01.09.2024	Виконано
5.	Провести аналіз та написати практичну частину	10.11.2024	Виконано
6.	Пройти попередній захист на кафедрі	20.11.2024	Виконано
7.	Сформулювати висновки	27.11.2024	Виконано
8.	Здати роботу на нормоконтроль та пройти рецензування	30.11.2024	

Студент _____ О. О. Артамонова

Керівник роботи _____ Т. А. Рогова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.В. Усманова

ВСТУП

Актуальність дослідження Сьогодні більшість людей мислить не скільки вербально, скільки ілюстративно, образно, символьно. Проговорюючи певну інформацію ми уявляємо образи, а отримуючи невідомі нам дані – потребуємо ту ж саму ілюстрацію, аби зробити процес аналізу у нашій голові легшим, швидшим. Саме тому сучасний інформаційний простір неможливий без мультимедіа. Об'єкти мультимедіа – фото та відео матеріали, зокрема, і реклама, програми на телебаченні, контент в соціальних мережах, та, звичайно ж, новинна стрічка на сайтах – буквально на кожному кроці. Ми звикли до певного рівня мультимедійного контенту: більше – краще, цікавіше, зрозуміліше. Однак повномасштабне вторгнення Росії на територію України внесло свої корективи – аудиторії довелося стати медіаграмотною та почати відрізняти фейки від правди у засиллі інформації. Причому пильнувати за «коректністю» контенту сьогодні мають не лише медіа, а й правоохоронці та навіть звичайні реципієнти, які нерідко долучаються до процесу створення новин. Загалом, критичне сприйняття повідомлень стає невід'ємною навичкою – нею має володіти кожен учасник інформаційного простору. Водночас багато громадян не долучаються до перевірки фактів у медіа та соціальних мережах, не аналізують мультимедійні та текстові повідомлення. Саме активна позиція суспільства в цьому процесі створює додатковий рівень захисту від інформаційних загроз.

Інформаційна освітченість є не лише предметом професійної діяльності журналістів та спеціалістів медійної сфери, а потребою будь-якої сучасної людини, яка щодня отримує величезну кількість інформації. Людина, здатна аналізувати медійні повідомлення, критично мислити та відрізняти факти від фейків, що робить її більш захищеною перед впливом пропаганди і маніпуляцій. Саме тому критичне мислення та здатність аналізувати є особливо важливими в умовах воєнних конфліктів, коли інформаційний простір переповнений контентом, який може впливати на суспільні настрої, посіяти паніку або дезорієнтувати громадян. Медіаграмотність передбачає не тільки навички виявлення фейків з-поміж новинних повідомлень. Вона, передбачає здатність

верифікувати джерела інформації, розуміти, хто її поширює, та з якою метою. Така компетентність дозволяє уникнути поширення дезінформації, яка може мати негативний вплив на суспільство та національну безпеку.

Мета роботи передбачає виконання певних *завдань:*

1) розкрити особливості діяльності медіа під час війни;

2) дослідити та узагальнити обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки;

3) проаналізувати порушення, які можуть допустити медіа, та способи їх уникнення;

4) провести контент-аналіз сайту онлайн-видання «061.ua» та Запорізької обласної державної адміністрації за окреслений період.

Об'єкт дослідження: мультимедійні матеріали розміщенні на сайті Запорізької обласної державної адміністрації та «061.ua» у період з 01.09.2024 до 01.11.2024 р.

Предмет дослідження: особливості подачі фото та відеоконтенту з урахуванням всіх норм законодавства та безпекових вимог в умовах воєнного стану.

Теоретико-методологічною основою дослідження є : закони України, наукові положення журналістики, представлені такимси іменами вітчизняних та зарубіжних дослідників, як Е. Давид, В. Ковпак, Л. Котова, О. Лаврик, А. Слободянюк, О. Тур'ян, О. Чувардинський та інші.

Наукова новизна одержаних результатів:

Уперше:

- здійснено контент-аналіз та порівняння сайтів Запорізької обласної державної адміністрації та «061.ua» на предмет розміщення мультимедіа період з 01.09.2024 до 01.11.2024;
- розкрито особливості діяльності медіа під час війни, зокрема у прифронтовому регіоні;
- досліджено та узагальнено обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки;

- проаналізовано порушення, які можуть допустити медіа, та способи їх уникнення.

Удосконалено:

- знання про мультимедійний контент та його вплив у період воєнного стану.

Набули подальшого розвитку:

- аналіз роботи журналістів з мультимедійним контентом з дотриманням усіх норм законодавства у період воєнного стану.

Методи дослідження: спостереження, порівняння, аналізу та контент-аналізу.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані в підготовці навчальних посібників, розробці лекційних курсів та відповідних спецкурсів з широкого спектра журналістських дисциплін, а також при написанні практичних робіт.

Апробація роботи основні положення та результати дослідження представлені в науковому виданні «Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації» у статті «Мультимедійність офіційних онлайн-видань у воєнний час під час висвітлення надзвичайних подій».

Основні розділи роботи оприлюднено у тезах доповіді «Виклики для журналістів в умовах воєнного стану» на Міжнародній науково-практичній конференції «Журналістика миру під час війни» (14–15 листопада 2024 року Запоріжжя, Україна) та статті «Мультимедійність офіційних онлайн-видань у воєнний час під час висвітлення надзвичайних подій».

Структура магістерської роботи. Структура роботи, зумовлена логікою та об’ємом викладу матеріалу, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 70 сторінки. Список використаної літератури містить 70 джерел.

РОЗДІЛ 1
ОБМЕЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1 Регуляція роботи українських медіа в період бойових дій

Сучасний інформаційний простір є не просто місцем для обміну новинами та фактами, а й майданчиком для співпраці, на якому кожен учасник інформаційного процесу несе відповідальність за безпеку суспільства та держави, тому інформаційна гігієна й дотримання норм законодавства є важливими для всіх учасників інформаційного процесу. У ньому Держава повинна забезпечити належне регулювання роботи в інформаційній сфері, а громадяни мають дотримуватися норм законодавства та не поширювати фейки. Сьогодні до контентмейкерів існує ряд вимог; це зовсім не про маркетингову й естетичну складову, і навіть не завжди про журналістську етику. Існує низка чітко визначених законодавством України критеріїв, які медійники, як і будь-які громадяни своєї країни, мають виконувати. Такі порушення не розглядаються Комісією з питань журналістської етики України, вони розглядаються у суді, адже можуть мати негативні наслідки для безпеки нашої країни.

Попри те, що «ейфорія» фото та відео матеріалів, яку ми відчували на початку війни, наразі не на такому високу рівні, досі залишаються ті, хто «кидає виклики» Кримінальному Кодексу. Не лише медіа, а й іноді прес-служби безвідповідально ставляться до висвітлення заходів, недостатня обізнаність в сфері мультимедіа журналістів може наражати на небезпеку багато людей. Роль держави набуває нового значення: вона не тільки впроваджує законодавчі рамки, які регулюють медійний контент, а й створює освітні програми та ініціативи для підвищення рівня медіаграмотності серед населення. Таким чином, створюється відповідальне суспільство.

Багато хто вважає військову журналістику одним із жанрів відповідного фаху. Однак мілітарна журналістика (як її іноді називають – прим. авт.) потребує особливих знань та вмінь, які не притаманні цивільним працівникам медіа. Так,

у часи СРСР у Львівському вищому військово-політичному училищі почали готувати профільних фахівців. Курсанти опановували усі види зброї й техніки і пізніше ставали військовими командирами, тобто проходили повноцінну службу. Через це певний час в суспільстві панувала думка, що працювати у зоні бойових дій можуть виключно військові, адже лише вони мають відповідні знання та підготовку. Мілітарна журналістика ХХ століття стала важливим етапом у становлення нової медіареальності, адже саме тоді воєнні кореспонденти почали не лише документувати події, але й підтримувати громадські настрої, що іноді слугувало пропагандистським цілям. Сучасні воєнні журналісти, що працюють у гарячих точках, підтримують високі етичні стандарти, захищаючи конфіденційність військових джерел та безпеку постраждалих від конфліктів, що забезпечують об'єктивність і достовірність інформації [65].

Загалом мілітарна або військова журналістика – це напрям галузі, який зосереджується на висвітленні подій, пов'язаних із військовими конфліктами, що передбачає роботу кореспондентів у зонах бойових дій. Основне завдання «військових медійників» полягає у поданні об'єктивної інформації про події на фронті, стан армії та вплив війни на цивільне населення. Така діяльність, може загрожувати життю та здоров'ю комунікаційників та, водночас з цим, сприяє посиленню поінформованості суспільства, а також підтримує військовий дух та мораль громадян під час конфліктів. Зокрема Т. Грень зазначає: «Військовий журналіст має виховуватися в певному дусі, розуміти, що таке служба, розуміти себе в службі, любити армію і бути армійцем» [14].

Однак, таке розмежування діяльності фахівців і ототожнення військової журналістики напряму з військовим напрямком, та, відповідно, ототожнення військового та людини, відповідальної за інформаційний матеріал, сприяло радше підміні понять, ніж якісному інформуванню. Через це в той час у суспільстві ширилися думка, що термін «військова журналістика» ввели, аби уникати відповідальності за посягання на журналістські стандарти та свободу слова. У навчально-практичному виданні «Військова журналістика. Український

аспект» І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Пєтков вказували на наступне: «За таким підходом теорії виявилися недостовірними і виявилося, що військова журналістика поступово втрачає будь-який зв'язок з універсальною та повністю модифікується в пропаганду, а цивільна – навпаки, набуваючи рис мілітарної, наслідує й найгірші її вади» [23, с. 121].

Важливо, що військовий журналіст – це не медійник армії, а людина яка в цілому розповідає суспільству про армію, бойові дії та зрештою наслідки, які вони мають на людей. Через таку суперечливість та всеохопленість науковці не можуть дати «військовій журналістиці» повного, визначення, що охоплювало б усі поняття та особливості такої діяльності. Так само і дослідники не можуть обмежити профільних фахівців жанром, видом, спеціалізацією тощо. Саме тому при визначенні поняття вони керуються радше чітким законодавчим визначенням принципів висвітлення бойових дій.

Таким чином військовим журналістом може стати будь-який фахівець, який пройшов спеціальну підготовку. Зокрема французька медійниця Ґ. Жірб, яка працювала на Сході України в зоні АТО, також акцентувала увагу саме на законодавчому аспекті, а оскільки у Франції діє хартія 1971 року, за якою працівники інформаційної галузі можуть писати усе, навіть те, що незручне для уряду, то основним залишається саме об'єктивність у роботі. «Головне, якщо журналісти публікують щось, вони повинні мати докази, у протилежному випадку – це дезінформація». Так само важливо враховувати права людини та її гідність: не фіксувати фізичних вад, ран критичних станів тощо. Найважливіше – пам'ятати про нейтральність, говорити правду та мислити критично», – наголошує Ґ. Жірб [48].

Відмінність військової журналістики від звичайної полягає в специфічних умовах роботи, безпекових умовах та етичних вимогах, котрі є важливими для забезпечення конфіденційності військової інформації і захисту цивільних осіб. Військові журналісти працюють одночасно в зонах бойових дій, де ризик для їхнього життя значно вищий. Через це вони мають навіть поза робочою діяльністю дотримуватися протоколів безпеки, використовувати спеціальні

захисні засоби (бронежилети, каски) та проходити курси з виживання та надання першої домедичної допомоги. Що стосується етичних норм військової журналістики – вони включають збереження конфіденційності військових позицій та осіб, а також уникнення зйомок, які можуть завдати шкоди постраждалим чи військовим стратегіям.

Крім цього, поширеною практикою є співпраця таких медійників безпосередньо з військовими – вона має на меті не викриття неправдивої інформації та, відповідно, достовірне висвітлення подій [56]. Звичайний журналіст працює в більш стабільних умовах, та користується лише стандартними для журналістів методами та етичними принципами. Військові журналісти ж повинні розуміти нюанси ведення репортажів у зонах бойових дій і нести відповідальність за можливі наслідки своїх публікацій.

Попри таку активну дискусію, деякі закордонні автори академічних підручників із масової комунікації та висвітлення новин взагалі не відокремлюють військову журналістику від інших видів цієї діяльності. Для декого такі новини майже не відрізняються від роботи у зонах стихійних лих чи у випадках тероризму. У зв’язку з цим деякі онлайн словники розширили діапазон її визначень до всіх різновидів екстремальної діяльності.

Зокрема О. Тур’ян у своїй роботі «Психологічний аналіз сутності та ознак діяльності журналіста в екстремальних умовах» говорить, що екстремальна журналістика – це один із напрямів журналістики, в якому збір та аналіз інформації для підготовки публікацій у засобах масової інформації ведеться безпосередньо в зонах бойових дій, етно-релігійних та інших збройних конфліктів, районах надзвичайних положень, природних та техногенних катастроф. При цьому робота журналіста ускладнена самою ситуацією, в якій він виконує свої професійні обов’язки, а також ризиком для його життя і здоров'я. Крім цього, О. Тур’ян говорить, що під час аналізу екстремальних ситуацій в діяльності дослідники виокремлюють три головні аспекти:

- особливості самої ситуації як сукупності умов діяльності;

- особливості суб’єкта діяльності та його готовності в екстремальних ситуаціях;
- особливості наслідків діяльності людини в складних умовах праці [53, с. 59 – 60].

Першим прикладом роботи військового кореспондента у Новий час можна назвати голландського живописця Віллема ван де Вельде. У 1653 році він вийшов у море в маленькому човні, щоб спостерігати морську битву між голландцями та англійцями. Там живописець зробив безліч ескізів на місці, а пізніше перетворив їх в один великий малюнок. Найвідоміші його картини – «Чотириденна битва», «Битва біля Даунса», «Битва біля Схевенгеніна», присвячені другій англо-голландській війні, були дуже популярними [67].

Одним з перших військових кореспондентів у сучасному розумінні був британський журналіст Вільям Говард Рассел. У 1850 році він описав війну між Данією та Прусією, а вже у 1854 р. Рассел прибув до Севастополя як кореспондент «The Times». Його звіти про події Кримської війни відправлялись двічі на тиждень морською поштою. Саме завдяки його репортажам про нестачу спорядження у британській армії та спалах інфекційних хвороб було прийнято рішення будувати у Балаклаві залізницю. Це покращило забезпечення британської армії та сприяло загальному успіху у війні [66].

На початку Першої світової війни уряди держав у стані війни забороняли діяльність журналістів: побоюючись ворожої розвідки, репортерів близько до фронту не допускали, аби важлива інформація не передавалась ворогу. А вже на початковому етапі Другої світової війни тоталітарні держави, як то Німеччина, Японія та СРСР намагались через повідомлення з театрів воєнних дій проводити свою пропаганду [2].

Що стосується України, поняття та жанру військової журналістики з 1991 року до 2014 року не існувало взагалі. До 2014 року у суспільстві переважали нейтральні чи пацифічні настрої, тому й особливої потреби у військовій журналістиці не було. Саме після анексії півострова Крим, російського вторгнення на Сході України й початку Антитерористичної операції, а трохи

згодом Операції об’єднаних сил виникла велика потреба в публікаціях та матеріали військової журналістики.

Саме у 2014 році починають виникати спеціалізовані мілітарні видання – від газет окремих військових формувань до центральних видань. Вони мали на меті об’єктивно і широко висвітлювати проблематику української армії, повідомляти про перебіг бойових дій та складних ситуацій поблизу захоплених територій, питання щодо реформування військових, показ захисників держави у позитивній репутації та хорошого іміджу для усвідомлення читачів преси.

Від початку війни 2014 року українська журналістика втратила багато людей, які полягли за справедливість та важливу місію бути військовим кореспондентом. За період з 2014 до 2022 року загинуло сім журналістів, з них троє – під час виконання професійної діяльності, четверо – як учасники бойових дій. Ще більше втрат з початку повномасштабного вторгнення Україна, станом на 30 травня 2024 року, втратила 91 журналіста: 16 цивільних медійників загинули під час виконання професійних обов’язків, дев’ятеро загинули не під час виконання професійних обов’язків, ще 66 не працювали за фахом та загинули під час військової служби [17].

До воєнних кореспондентів Словник міжнародного публічного права відносить: «… будь-якого журналіста, який перебуває в зоні проведення військових операцій, маючи на те дозвіл збройних сил воюючої сторони і, користуючись захистом з їхнього боку, виконує завдання з надання інформації про події, пов’язані з військовими діями» [68]. При цьому воєнкор носить формений одяг, прирівнюється до офіцерів і перебуває у підпорядкуванні командира того підрозділу, до якого він прикомандирований.

Повномасштабне вторгнення Росії на територію нашої держави це не перший досвід журналістики війни в українців. Ще у 40-х роках минулого століття наші інформаційники продемонстрували неабияку згуртованість. Редакції тих часів адаптувалися та перебудовували роботу на новий лад. Усі вони мали спільне гасло: «Все для фронту, все для перемоги!», а основними темами локальних видань стали повідомлення із зони бойових дій, пропаганда

справедливої війни, розгортання мобілізаційних ресурсів, переведення промисловості на виробництво військової продукції, евакуація тощо. Крім того, були створені армійські та дивізійні газети в яких працювали робітники місцевих видань. У них публікували повідомлення Совінформбюро, новини про партію, бої, інформацію про життя тилу та міжнародні події, які стосувалися, або мали вплив на СРСР. Незамінною у пресі залишалася цензура [33].

На противагу типовим виданням того часу виступали видання і преса так званого українського підпілля – з радянською пропагандою на тлі війни боролися ОУН і УПА. За повідомленням Підпільної Української Інформаційної Служби, одним з основних завдань руху була пропаганда націоналістичної ідеології ОУН серед населення. Для цього навіть створили окремий підрозділ – референтуру пропаганди, що вела роботу за кількома взаємопов'язаними напрямками: пропагандистським, інформаційним, вишкільним. У структурі Головного Осередку Пропаґанди ОУН (ГОСП) існувала ще одна підреферентура, що у 1942–1945 рр. виступала (у підпільних виданнях) під назвою Українська Інформаційна Служба (УІС). Саме вона проводила збір та обробку інформації, друкувала газети й брошури малювала карикатури тощо. Для читачів було одне правило: «Передавайте з рук до рук, з хати до хати. Ховайте перед ворогами, бо це нелеґальний орган!» [54].

Міжнародне гуманітарне право (МГП) не наділяє самостійним правовим статусом журналістів і не регулює їх професійну діяльність. Однак МГП містить положення, спрямовані на охорону осіб певної категорії, до якого належать й журналісти. Їх правовий статус є похідним від приналежності до певної категорії – цивільна особа (в окремих випадках некомбатантів), і конкретної діяльності, здійснюваної у процесі збройного конфлікту [29].

Загальний підхід міжнародного співтовариства та відображення ролі МГП у захисті журналістів у період збройних конфліктів закріплений у Резолюції Ради Безпеки ООН 1738 (2006) від 23 грудня 2006 р. Згідно з п. 1 та п. 2 Резолюції, Рада Безпеки ООН засуджує навмисні напади на журналістів, співробітників засобів масової інформації та пов'язаний з ними персонал у ситуаціях збройного

конфлікту і закликає всі сторони покласти край такій практиці і нагадує у цьому зв'язку, що журналісти, працівники засобів масової інформації і пов'язаний з ними персонал, перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи і мають повагу й захист за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їхнім статусом цивільних осіб [6].

Отож, журналісти не мають особливого статусу в МГП, однак Міжнародне Гуманітарне Право містить спеціальні норми, що відображають приналежність журналістів до певних категорій жертв війни. У договірному МГП є лише дві норми, безпосередньо спрямовані на захист журналістів у період міжнародного збройного конфлікту. Це п. 4 ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III) і ст. 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I) [10].

Сучасна практика, зокрема з початком в період іракського конфлікту, свідчить про поширення такого явища, як «прикомандировані» журналісти, тобто журналісти, які слідують за військовими частинами під час війни. Їх і прирівнювали до воєнних кореспондентів, згадуваних в Женевській конвенції III. Відповідно до конвенції правовий статус воєнних кореспондентів можна охарактеризувати відповідно до п. 4 ст. 4 ЖК III як осіб, «супроводжуючих збройні сили, але що фактично не входять до їх складу за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку», тобто також як некомбатантів. Важливою ознакою цієї категорії осіб є те, що вони не входять до складу збройних сил, тобто залишаються цивільними [12].

Як наголошує професор Брюсельського вільного університету Е. Давід у своїй роботі «Принципи права збройних конфліктів»: «Воєнний кореспондент – поняття, що відноситься до сфери міжнародних збройних конфліктів. Саме цей фахівець є офіційно уповноваженим воюючою стороною висвітлювати перебіг військових дій» [8, с. 23]. Він діє в рамках визначених міжнародними

стандартами прав і обов'язків, аби інформувати світ про реальні події та перебіг конфліктів, водночас дотримуючись особливих етичних і безпекових вимог.

Водночас, незважаючи на формальний зв'язок з армією, воєнкори належать до цивільних осіб, проте можуть мати право на статус військовополонених, за умови, що вони мали офіційний дозвіл слідувати за збройними силами. «Фактично, спочатку цивільний статус журналіста не змінюється під час «прикомандирування» їх до збройних сил, але дає право на розповсюдження на них режиму військового полону в якості спеціального механізму захисту, в умовах відсутності інших норм про захист прав журналіста», – наголошують автори довідника для журналістів «Міжнародне гуманітарне право» [6].

Військові кореспонденти мають отримати офіційне погодження або акредитацію від військової влади країни, на території якої відбуваються бойові дії, або від однієї зі сторін конфлікту. Щоб отримати дозвіл на журналістську діяльність в умовах воєнного стану від Збройних Сил України (ЗСУ) для роботи в зоні бойових дій, медійник має пройти певну процедуру-перевірку. Затверджена наказом головнокомандувача ЗСУ (наказ №73), вона має етапів.

Перш за все, медійнику необхідно подати спеціальну заяву на акредитацію, заповнивши відповідну форму, та надіслати її на електронну адресу прес-служби ЗСУ. Також необхідно надати скан-копії документів, які підтверджують особу та журналістський статус, а також лист-звернення від редакції, що пояснює мету відрядження. Процес акредитації можна тривати від одного до двох тижнів, після чого журналіст отримує прессkарту, яка надає доступ до певних зон бойових дій [70]. Водночас, вона зобов'язує виконувати спеціальні вимоги – недотримання цих правил може призвести до оформлення акредитації або тимчасового її призупинення. Серед основних вимог можна виокремити:

- журналіст має постійно носити захисне спорядження (бронежилет, шолом) та розпізнавальні знаки «Преса»;

- дотримуватись узгоджених маршрутів і слідувати інструкціям прес-офіцерів, що супроводжують журналістів на території з підвищеною небезпекою бойових дій;
- не поширювати інформацію, яка може загрожувати безпеці військових, держави та інфраструктури.

Так чи інакше, журналісти – це цивільні особи, і користуються вони захистом допоки залишаються цивільними особами. Оскільки вони відіграють роль спостерігачів, а не учасник бойових дій, то він не має права будь-яким чином брати участь у бойових діях, носити зброю тощо. Лише дві категорії медійників можуть працювати в зоні збройного конфлікту та які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права: журналісти, прикріплені до військової частини, та оперативні військові кореспонденти. Вперше статус журналіста на війні було визначено Гаазькою конвенцією 1907 року «Про закони і звичаї сухопутної війни». У ст.13 додатку до конвенції зазначено: «Особи, які супроводжують армію, але прямо не належать до неї, такі як кореспонденти газет і репортери, маркітанти та постачальники, які потрапляють до рук ворога і він вважає за доцільне затримати їх, користуються правами військовополонених за умови, що вони мають при собі посвідчення від військового керівництва тієї армії, яку вони супроводжували» [12].

Воєнний кориспондкнт Т. Грень зазначає: «Вміти бути журналістом, не пропагандистом, не пресслужбовцем – це абсолютно різні види інформаційної діяльності, ще раз наголошу: бути журналістом. Це дуже важливо. А також знати все те, що має знати військовий, адже під час бойових дій носиш такий самий однострій, як і інші військовослужбовці Збройних сил. Треба бути готовим у будь-який момент взяти до рук зброю, прийняти на себе командування або замінити кулеметника тощо» [27]. На його думку військову журналістику, власне, як і саму діяльність, не пропагандистську, не пресслужбову, знищено і досі не відроджено ані в освітньому, ані в практичному плані.

Журналістика – це про можливість вільно шукати, отримувати, передавати, виробляти та розповсюджувати інформацію. Вільний пошук, обробка та

поширення інформації є основою для забезпечення відкритого діалогу між владою та суспільством, що сприяє викриттю несправедливості та боротьби з дезінформацією. Сьогодні вона виконує функцію громадського глядача, що дозволяє виявляти порушення та забезпечувати прозорість дій політиків і корпорацій. Вона також є одним з інструментів захисту прав людини, який не лише шукає проблему, але й шляхи її розв'язання. Таким чином, робота медійника – це відповідальність перед суспільством, зокрема в аспекті формування критичного мислення, стимуляції громадської активності, підтримки соціальних цінностей тощо.

Як зазначив О. Лаврик у своєму навчально-методичному посібнику «Основи журналістики», вона є різновидом неофіційної влади, саме вона здійснює інформаційний вплив на громадян та визначає напрямок їх соціальної активності і її стимулювання [24, с. 9]. Пресу у соціумі також називають «четвертою владою» (першою, другою й третьою владою є, відповідно, законодавча, виконавча та судова – прим. авт.). Це поняття вперше вжив Т. Карлайл – шотландський письменник, есеїст та історик. Проте сам Карлайл приписує термін Е. Берку, який використав його під час дебатів у британському парламенті в 1787 році щодо відкриття пресової звітності Палати громад Великої Британії. Вислів також приписують Ж. Руссо – женевському франко-швейцарському філософу-просвітнику, письменнику, композитору [37, с. 165].

Історія незалежних державних медіа, які розпочали активну діяльність після здобуття Україною незалежності, засвідчує, що журналістика стала поступатися «четвертою владою», відстоюючи інтереси суспільства, підтримуючи свободу слова та виявляючи правопорушення. «Українська правда» й досі залишається одним із найбільших видань, зберігаючи принципи об'єктивності та журналістської етики [1]. Засноване в 2000 році Георгієм Гонгадзе та Оленою Притулою, воно стало взірцем вільної преси в Україні. «Українська правда» стала відомою зокрема завдяки своїм розслідуванням, щодо діяльності влади. Серед відомих кейсів – скандал з плівками Мельниченка, в

якому згадувався президент Леонід Кучма у зв'язку з можливим переслідуванням Гонгадзе.

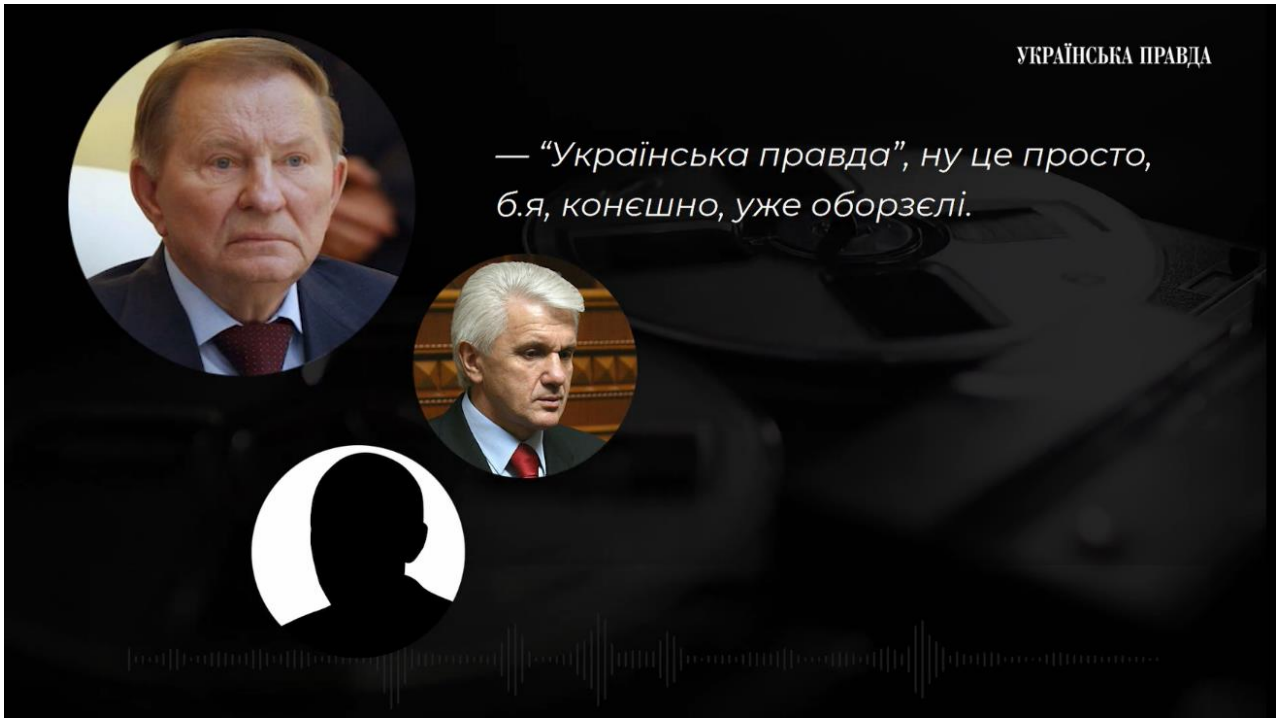

Рис. 1.1.1. Кадр з відео «Плівки Мельниченка/Убивство журналіста Георгія Гонгадзе».

Це закріпило видання як джерело правдивої інформації для громадян і вплинуло на розвиток незалежної журналістики в Україні загалом, посилюючи медіа в громадському та політичному житті. Саме Георгій зауважив, що «незручна» владі журналістика може і повинна змінювати країну. Як зазначив

Уповноважений Верховної Ради з прав людини Д. Лубінець у своєму офіційному Телеграм-каналі 16 вересня 2023 року, журналіст Георгій Ґонґадзе своїм життям і смертю розбудив українське суспільство та рушив процес незворотних демократичних змін в Україні [26]. Саме це є прикладом четвертої влади.

Проте український політичний журналіст та телеведучий В. Карп'як має іншу думку: «Існує вислів, що журналістика – четверта влада, з чим я не до кінця погоджуюсь. В Україні є три гілки влади: законодавча, виконавча та судова.

Кожна з яких є законом. Журналісти висвітлюють закони, впливають на певні рішення, але не створюють й не приймають їх» [3].

Журналістка Л. Брезгунова у своїй публікації «Четверта влада» в Україні: міф чи реальність?» говорить, що важливим кроком для журналістики як незалежної гілки влади стало роздержавлення преси і водночас підняття грошового питання [3]. Медіа потребували фінансування, а олігархи та політики – майданчики для реалізації власних ідей. Про незаангажованість видань говорити складно, а от про їх беззаперечний вплив на маси – цілком можливо.

Преса, чи то друкована, чи то аудіовізуальна, виконує функції ідеологічного і політичного впливу, які є необхідними для підтримки соціуму та інформування населення. Медіа й до сьогодні здійснює низку політичних функцій та беруть безпосередню участь у формуванні громадської думки та виступають посередником між державою та суспільством – медіа здатні поширювати інформацію, яка забезпечує обізнаність населення про суспільно-політичні події. Видання здійснюють функцію контролю за владою, звертаючи увагу на корупцію, порушення законів чи зловживання посадовими повноваженнями. Роль медіа як «четвертої влади» особливо актуальна в умовах демократії. Дослідник А. Слободянюк у роботі «Роль громадської думки в процесі демократизації влади» виокремив такі:

- інформаційна – отримання, обробка та розповсюдження інформації про діяльність усіх найважливіших елементів політичної системи. Загальною тенденцією сучасного суспільного розвитку є панування та різке збільшення частки інформації, що отримується завдяки ЗМІ, а не з безпосереднього досвіду індивіду та між особистого спілкування.
- Освітня функція – повідомлення інформації, що доповнює знання про політику й політичний процес, яку отримують громадяни в закладах освіти.
- Політичної соціалізації – засвоєння норм, цінностей та зразків поведінки, сумісних із нормальним функціонуванням системи.
- Критики та контролю – формування думок та поглядів на те, що відбувається [49, с. 17–20].

Розвиток недержавних ЗМІ відбувається у двох напрямах – підтримки і обмежень діяльності органів масової інформації як економічних інституцій та їхньої підтримки і обмежень як засобів забезпечення свободи слова. Про це говорить О. Чувардинський в своїй науковій записці «Четверта влада» в структурі громадянського суспільства»: «Обмеження ЗМІ як засобу забезпечення свободи слова можуть визначатися законами про наклеп і дифамацію та законами про нерозповсюдження забороненої літератури. Підтримка цієї функції медіа означає конституційний захист свободи слова і преси, відсутність цензури, законодавче закріплення права журналіста не розкривати джерел своєї інформації в судових процесах і права громадян на доступ до інформації, що зберігається в особистих досьє» [59, с. 456 – 457].

Важливим кроком у розвитку видань стало розширення доступу до публічної інформації. Це не лише дає змогу журналістам безперешкодно отримувати доступ до даних, але й контролювати державну владу й місцеве самоврядування. Це зробило органи влади прозорішими, а довіру людей до медіа – більшою. Так, в Законі «Про доступ до публічної інформації» в 2015 році з'явилась нова стаття 10-1, яка визначає новий вид доступу до публічної інформації в цифрову епоху – у формі відкритих даних [39]. Таким чином масштабні зміни до законодавства України в сфері доступу до публічної інформації почалися в 2015 році після Революції Гідності – саме тоді громадяни почали вимагати від влади повну відкритість та публічність.

1.2 Трансформування українських онлайн-видань та інформаційного простору в умовах воєнного стану

Росія намагається атакувати Україну не лише на полі бою, але й активно використовує так звану кіберзброю та інформаційні атаки як невід'ємну частину своєї агресивної стратегії. Безперервний потік дезінформації громадяни відчувають з 2014 року – вона спрямована на дестабілізацію українського суспільства. Російські інформаційні операції включають не лише захоплення українських теле- та радіоканалів у зонах активних бойових дій та на тимчасово

окупованих територіях, а й також застосування мережевих фейкових сторінок у соціальних мережах, маніпуляцію світовими медіа, а також автоматизованих «ботоферм» – компаній, які масово створюють несправжніх користувачів соцмереж і від їхнього імені пишуть коментарі – за такими акаунтами приховуються звичайні люди [36]. Сьогодні українські інформаційники та спецслужби також працюють на міжнародній арені, протидіючи російській пропаганді, яка поширюється по всьому світу. Щоб протистояти пропаганді та дезінформації відомства та громадські активісти активно викривають російські фейки, співпрацюючи з незалежними міжнародними ЗМІ та аналітичними центрами.

На тимчасово окупованих територіях створюється інформаційний вакуум: українські медіа блокуються, натомість впроваджують російські засоби масової інформації, що просувають російські наративи. Через це жителі часто залишаються ізольованими від правдивих новин – це посилює їхню залежність від пропагандистських джерел. Крім того, Росія активно використовує кіберпростір, атакуючи українські урядові портали, інфраструктурні об’єкти та інші важливі системи зв’язку. Ці атаки мають на меті порушити стабільність всередині держави. Росія здійснила масштабну кібератаку 23 лютого 2023 року на веб-ресурси українських державних та місцевих органів влади, внаслідок якої було модифіковано вміст кількох сторінок. Завдяки оперативній роботі Об’єднаної групи з реагування при Національному координаційному центрі кібербезпеки, фахівці Служби безпеки України, Держспецзв’язку та Національної поліції оперативно відбили кібератаку. Цей інцидент не призвів до суттєвого порушення працездатності систем та не вплинув на виконання державними органами своїх функцій [47].

З початку повномасштабного вторгнення Україна втратила 284 частоти, 164 українські мовники припинили мовлення, а російські пропагандистські ЗМІ запустили мовлення з використанням українських частот, повідомляє Національна рада з питань телебачення і радіомовлення [32]. У той же час 13

регіональних та 51 місцева телекомпанія перебувають в окупації. Цифри зростають через тривалість війни.

Нерідко публікації російських медіа містять пряму мову ворожнечі, де ставиться під сумнів існування України та українців. Таким чином ворог заохочує росіян до воєнних злочинів та агресії, провокує українців, створює конфлікти всередині нашої держави та створює ситуацію соціальної напруги. Для поширення своєї ідеології та пропаганди Росія використовує всі сучасні можливості комунікаційних каналів: окрім онлайн-медіа, телебачення, радіо, соціальні мережі, росіяни поширюють власні ідеології в соціальних мережах та месенджери. Через канали телебачення і радіо, сторінки (спільноти) в соціальних мережах активно транслюються новини, шоу, псевдодокументальні фільми та інші матеріали, які створюють уявлення про необхідність процесів, які здійснює Росія, її «силу» та «загрозу» з боку інших країн для РФ. Це підкріплено систематичними виступами політизованих «експертів», які підкріплюють загальні наративи Кремля та створюють видимість об'єктивності інформації. Особливість таких каналів дозволяє швидко та безперешкодно доносити інформацію без стороннього втручання, тим самим заплутуючи аудиторію та маскуючи маніпуляції. Використання месенджерів особливо ефективне для просування фейків на окупованих територіях, адже там росіяни намагаються перекрити канали зв'язку: відключають українське телебачення, забороняють соціальні мережі тощо.

Платформи, такі як Facebook, Twitter, Telegram, Instagram, використовують не тільки для дезінформації в Україні, але й для маніпуляції громадською думкою в країнах Європи та США. Російські боти поширюють коментарі, меми та відео з підкресленим антиєвропейським, антиукраїнським та антиамериканським змістом – росіяни використовують меми як інструмент пропаганди. Як зазначає Група з аналізу гібридних загроз, в умовах гібридного характеру сучасних воєн, меми відіграють роль солдат пропагандиського фронту: «Вони знаходились на передовій інформаційного протистояння Росії та України задовго до широкомасштабної агресії Кремля. Російська машина

пропаганди використовує меми для поширення вигідних наративів, адже візуальні образи, як правило, глибоко викарбовуються в свідомості людей» [50].

Рис. 1.2.1. Карикатура росіян на Президента України.

Автори звіту «Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні» за лютий-червень 2022 року Д. Дуцик, Д. Орлова та Г. Будівська наголошують, що з початком повномасштабного російського вторгнення ще більше зросла потреба в захисті громадян в інформаційному просторі: «Йдеться як про кіберзахист, так і про стійкість до дезінформаційних впливів. Вміння вибудувати власний цифровий захист, зберігати емоційну та психологічну стійкість і критично сприймати інформацію – це ключові навички, необхідні в умовах війни» [11].

Під час війни Україна проводить всебічні заходи для захисту своїх громадян в інформаційному просторі. Зокрема, для захисту від фейків і протидії дезінформації медіа організували національний марафон новин, який швидко доставляє інформаційні повідомлення громадянам. Це стало першим кроком для протидії російської пропаганди, яка поширює свої наративи про ситуацію на

фронті та про нашу державу загалом. Б. Карраско-Родрігес, директор проекту «Eyes on Russia», Центру інформаційної стійкості (Belen Carrasco-Rodriguez, Project Director, Eyes on Russia, Center for Information Resilience) підтвердила, що «багато планів Кремля розбилися про український інформаційний опір»: приховати самі факти чи нав'язати неправдоподібне заперечення скоєння ними військових злочинів чи злочинів проти цивільного населення», це й спроба «змістити акцент на доставку гуманітарної допомоги, на нібито турботу про дітей, яка виправдовує їхню насильницьку депортацію в РФ» та інше [11].

Завдяки протесту української сторони, в координації з міжнародними партнерами, ці наративи вдається спростовувати шляхом пошуку доказів і документування воєнних злочинів та масових порушень прав людини. Таким чином, інформаційний спротив України створив серйозну перешкоду для маніпулятивних стратегій Кремля, зберігаючи підтримку світової спільноти та привертаючи увагу до справжньої суті подій в Україні. До того ж, профільні відомства України активно співпрацюють із міжнародними технологічними компаніями, такими як Microsoft і Google, для забезпечення стійкості державних сервісів і захисту баз даних. Завдяки цьому вдається відбивати кібератаки, зокрема в державних установах і на підприємствах, які працюють з критичною інформацією.

Така масштабна проблема згуртувала українських комунікаційників – шукати методи боротьби з російською пропагандою вони вирішили разом. Один зі шляхів, окрім як визволення тимчасово окупованих територій, є витіснення проросійського неякісного контенту українським якісним. Таку концепцію окреслили фахівці інформаційної сфери ще до початку повномасштабного вторгнення під час онлайн-круглого столу на тему: «Інформаційний вплив Російської Федерації на звільнених та окупованих територіях. Що змінилося за 6 років?» [55].

«Треба робити такий інформаційний контент, щоб він був кращий, ніж російська пропаганда. Щоб він міг перебивати не лише в технічному, а й у творчому та інформативному плані. І це буде насамперед вплив на молодь, яка

бере все найпередовіше й модернове. Якщо ми даватимемо кращий контент на ті території, то ми переб'ємо цю пропаганду. Всі прикордонні території так чи інакше потрапляють під вплив сусідів», – вважає військовий експерт В. Волошин, ексречник Генерального штабу ЗСУ [55].

Лише моніторинг інформаційного простору, соціологічні дослідження, глибинний аналіз наших цільових аудиторій може допомогти в контрпропаганді – вони дозволяють створити якісні повідомлення, які відповідають очікуванням аудиторії та сформувати сприятливий емоційний фон для сприйняття правди. Цієї позиції дотримується директор «Міжнародного Центру протидії російській пропаганді» Ю. Кочетков, наголошує на важливості комплексного підходу в боротьбі з російською пропагандою, особливо коли йде мова про аналіз цільової аудиторії та створення якісного контенту. На його думку зброя в руках журналістів та медійників – це високоякісний контент, хороший інформаційний продукт, який захоплюватиме увагу й нестиме правильні меседжі [55]. До високоякісного інформаційного продукту науковець відносить не тільки новини, а й спеціальні репортажі, документальні фільми, інтерв'ю та аналітичні програми, які викликають у реципієнтів емоції. Такий підхід дозволяє медійникам протистояти потоку дезінформації не лише за допомогою сухих фактів.

Пропаганда особливо ефективно працює на тлі інформаційного вакууму, який створюється на окупованих територіях за рахунок блокування українських медіа та встановлення жорсткого контролю над локальними. Доступність правдивої інформації там обмежена, а населенню постійно нав'язують проросійські наративи, що також може ускладнити подальшу психологічну реінтеграцію громадян після деокупації. Натомість В. Бикова – медіаексперт, аналітик «Міжнародного Центру протидії російській пропаганді» вважає, що контрпропаганда на окупованих територіях не є ефективною, адже допоки території не будуть звільнені ментальна реінтеграція населення є неможливою. Комунікаційниця також вважає, що на території держави все одно залишаться поплічники «русского мира», а тому сподіватися, що в країні будуть звучати

виключно проукраїнські наративи не варто. Серед місцевого населення можуть залишитися й ті, хто буде проросійські ідеї, адже за роки окупації через систематичну пропаганду частина громадян може почати ототожнювати себе з росіянами. Таким чином боротьба за свідомість громадян має здійснюватися не лише через програми, які надають правдиву інформацію, але й створюють соціальну згуртованість.

Як зазначає доктор наук із соціальних комунікацій В. Ковпак: «ЗМІ України – це весь спектр мас-медіа, що зареєстровані і виходять у світ в Україні. Інформаційна взаємодія тих чи інших інститутів суспільства зазвичай відбувається не з метою вплинути на ідейно-політичні та моральні позиції один одного, а з метою ідейно вплинути на інші соціальні інститути, аби подіяти на суспільство загалом» [19]. Безпосередня діяльність цих інститутів впливає на роботу засобів масової інформації, деформує їх основні концепції та створює нові форми, тобто жанри.

«А що робити, якщо?..» – війна спричинила виникнення у медійному просторі низки питань, ситуацій та юридичних дилем, які досі були не актуальними. При цьому, нерозуміння та запитання щодо коректного використання та поширення інформації, особливо зважаючи на ризики, які це може нести для безпеки країни та окремих осіб, виникають не лише в журналістів та комунікаційників, але і у активістів та звичайних небайдужих громадян. Мова йде про публікації та дописи у соціальних мережах, месенджерах, а також створення медійних матеріалів. Це стосується даних про стратегічні об'єкти, позиції військових підрозділів, а також будь-якої іншої інформації, яка стосується національної безпеки. Порушення правил щодо розголошення несуть серйозні загрози, оскільки такі дії можуть опосередковано сприяти ворогові у веденні бойових дій. Звичайним українцям, які прагнуть підтримати свою державу в соціальних мережах, особливо важливо усвідомлювати, що деякі пости, наприклад, публікації із зображеннями з місць обстрілів можуть використовуватися противником.

У період дії воєнного стану не всі дані, які раніше були у вільному доступі, залишилися такими, також не всі джерела можуть бути відкритими для використання. Так, є й інформація з обмеженим доступом – таємна, конфіденційна, службова і наразі особливо важливо дотримуватись законодавства і не публікувати тих даних, які можуть прямо чи опосередковано нанести шкоди безпеці держави та її громадянам.

Крім того, сьогодні для фахівців сфери актуальним є питання самозахисту в інформаційному просторі, щоб уникати поширення фейків та не сприяти поширенню російської пропаганди. Вона включає ретельну перевірку джерел, співпрацю з офіційними установами тощо.

У зв’язку з введенням воєнного стану конституційні права і свободи людини і громадянина можуть обмежуватися, наприклад, таємниця листування, недоторканність житла, свобода слова, свобода пересування тощо. Це описано в статті 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Водночас, обмеження прав не означає їх скасування, скоріш такі зміни стосуються особливостей їх реалізації [45]. Зокрема свобода слова обмежується вимогою не поширювати певну інформацію.

Так, 24 березня 2022 р. оприлюднено спільні вимоги та рекомендації Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України та Служби безпеки України відповідно до яких, категорично забороняється знімати не лише військові об'єкти, переміщення українських військ і техніки, місць дислокації та роботи сил протиповітряної оборони і тощо, а й місця розташування об’єктів цивільного захисту [41].

Крім цього, діє заборона на демонстрацію ракети в момент польоту і місця, куди вони потрапили, місця обстрілів та влучання снарядів, будь-які ідентифікатори локацій у місцях обстрілів, як-то назви вулиць, зупинок, метро, магазинів тощо в режимі реального часу. Забороняється також надавати оцінку наслідкам руйнувань в результаті ворожих ударів, обстрілів чи диверсій, оскільки це справа компетентних фахівців.

Ці вимоги не регулюють напряму сферу медіаграмотності, проте описані норми безпосередньо стосуються роботи медіа, а також дій громадян. Так, Кримінальний кодекс України (стаття 114) передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану [40]. Ця стаття застосовується до всіх громадян України. У першій тижні повномасштабного вторгнення інформаційний простір заполонили фотографії та відео з місць ворожих ударів та наслідків обстрілів, пересуванням військової техніки тощо.

Багато хто не усвідомлював, що така інформація може бути використана ворогом для коригування вогню та збору даних про об’єкти критичної інфраструктури. Саме тому з перших днів повномасштабного вторгнення людям почали наголошувати на обмеженнях таких публікацій, адже в умовах інформаційної війни деякі пости та публікації в соцмережах та на інформаційних ресурсах залишаються проблемою. Розроблені в Україні поради безпечного користування соціальними мережами, регулярні нагадування від Міністерства оборони та робота комунікаційних команд, спрямована на запобігання поширенню таких небезпечних даних. Водночас відповідальність за безпечність публікацій лежить на кожному особисто.

Причиною, чому попри таку кількість заборон та нюансів журналісти продовжують насичувати свої матеріали фото або відео є не лише привабливість візуального контенту, але й його зручність для реципієнтів за рахунок природної здатності людського мозку реагувати на зображення. Згідно з науковими дослідженнями, мозок обробляє зображення в 60 тисяч разів швидше, ніж текст [4, с.24]. Крім того, зображення надають до інформації естетичну складову, яка покращує сприйняття та захист інтересу.

Як зазначила Л. Варченко-Троценко, нове покоління – покоління візуалів, яке засвоює інформацію фрагментарно. Інфографіка, відео, постери – це сучасна

мова комунікації. На думку дослідниці саме завдяки візуалу можна передати весь спектр людських емоцій, а інформаційні повідомлення у яких використовуються мультимедійні засоби часто є більш достовірними і зрозумілими – вони стирають мовні бар'єри та дозволяють значно легше привернути увагу людей [4, с. 25].

Рис. 1.2.2. Як нове покоління засвоює інформацію.

Один з таких кейсів описали медійники «Детектор медіа» наводячи приклад публікації в американській газеті Wall Street Journal. У ній журналісти закордонного видання провели аналіз українського контрнаступу в Херсонській області та конкретно окреслили місце розташування українських військ на лівобережжі Дніпра: «Стаття стала популярною, але від того зовсім не стало легше нашим військовим, котрі нині намагаються просунутися вглиб лівобережжя. Методи для набуття популярності – це не завжди найкращий

приклад журналістської етики» [5]. Для багатьох закордонних медіа війна в Україні стала ключовою темою, яка постійно привертає увагу читачів та впливає на їхню громадську думку та світосприйняття. Для незалежних медіа ця тема стала інструментом для демонстрації високих стандартів журналістики та підтвердження своєї позиції у підтримці демократії та захисту прав людини. Висвітлюючи перебіг бойових дій та вплив війни на населення, закордонні ЗМІ не тільки інформують своїх громадян, але й формують ставлення своїх урядів до конфлікту, мотивуючи до підтримки або допомоги Україні на різних рівнях. Водночас деякі закордонні видання зіштовхнулися зі складнощами в отриманні даних через брак прямих джерел у зоні конфлікту або впливу на політичні позиції своїх країн.

Значний вплив на роботу українських медіа та українізації в цілому має заборона публічного виконання російських пісень та їхнього використання на радіо і ТБ, а також заборону імпорту видавничої продукції з Росії та Білорусі, видання і продаж книг авторства громадян РФ в Україні та підтримку стимулювання розвитку українського книговидання та книгорозповсюдження, що є продовженням політики обмеження російського контенту, що триває з 2014 року. Така політика посприяла українізації, підтримці національної ідентичність та українського контенту. Це викликало появу та розвиток українських артистів, тим самим зростання української культури та запитів на нові національні проекти та ініціативи. Крім цього, сьогодні значна кількість медіаресурсів зосередилися на локальному виробництві новин, освітніх програм і розважального контенту, спрямованого на українську аудиторію, що також сприяє розбудові національної ідентичності та зменшує вплив російської пропаганди, яка часто використовує культурний контент для просування проросійських наративів.

25 травня 2024 року Рада національної безпеки та оборони застосувала санкції до низки телеканалів в Україні – їх мовлення було припинене [42]. Санкції застосовані проти, зокрема телекомпаній «НТВ Плюс», «Перший канал. Всесвітня мережа», «Звезда», «ТНТ Телесеть», «Петербург», «Рен ТВ», ТРК

«Крим», газет «Известия», «Московский комсомолец» та інших. Таке рішення передбачає заборону мовлення телеканалів Росії на території України та на використання цих платформ для трансляції контенту, тим самим захистити українців від ворожої пропаганди та захистити національні інтереси. Телеканали РФ використовували російські наративи для маніпуляції, що могло дестабілізувати населення України: нерідко такі повідомлення дискредитували українську владу, суспільство та армію. Завдяки телемовленню країни-агресорки намагалася вплинути на політичні процеси в державі, формуючи в думках українців певні наративи, закликали до підтримки проросійсько-налаштованих політичних сил тощо. Блокування цих медіа сприяє збереженню інформаційного простору України, що дозволяє доносити інформацію без впливу ворога.

Наприклад, 1 листопада 2024 року пропагандистські джерела поширили відеосюжет, буцімто створений організацією Reporters Without Borders (RSF). У ньому йдеться про те, що правоохоронні органи масово затримують і жорстко допитують громадян України, які контактують з російськими телефонними номерами, або навіть за те, що ті здійснюють пошук в інтернеті російською мовою. За «підрахункамиа» росіян начебто лише в Сумах станом на початок жовтня було відкрито 56 кримінальних справ за колабораціонізм, а від тортур загинуло 27 осіб. Як повідомив керівник відділу розслідувань RSF А. Фроже, такий матеріал не публікували. «Це вже третій випадок за останні кілька місяців, коли прокремлівські акаунти в соціальних мережах використовують бренд і співробітників RSF для надання достовірності своїй пропаганді. Вони використовують західні ЗМІ або неурядові організації, такі як RSF, щоб додати цінності своєму наративу і подолати прогалину довіри, від якої страждають їхні власні пропагандистські видання. Такою дезінформацією Росія та афілійовані з нею тролі маніпулюють тим, що лежить в основі будь-яких людських взаємин: довірою», – прокоментував А. Фроже [28]. Насправді ж відео, яке використали пропагандисти РФ запозичені з іншого матеріалу RSF.

Після початку повномасштабного вторгнення Єдиний державний веб-портал відкритих даних, який запустили у 2016 році, з міркувань безпеки

закрили. 12 березня 2022 Кабінет Міністрів України прийняв постанову, зупинивши функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів на період воєнного стану [9]. Крім цього, доступ закрили до Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) із реєстром корупціонерів, Єдиним державний реєстр, який містить інформацію про всіх суб'єктів господарювання тощо.

До Міністерства цифрової трансформації України – розпорядника веб-порталу відкритих даних – почали надходили листи з проханням прибрати з веб-сторінок розпорядників інформацію про розташування об'єктів критичної інфраструктури. Тоді відомство вирішило внести зміни до ухваленої у 2015 році постанови, яка регулює оприлюднення відкритих даних. «Міністерство зацікавлене у відновлені роботи вебпорталу та реформи загалом, проте певні дані містять інформацію, яка може зашкодити життю громадян і об'єктам критичної інфраструктури», – пояснили у відомстві. Тоді ж відомство оприлюднило Рекомендації щодо переліку наборів даних які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних під час воєнного стану. Дані дійсно публікували однак без інформації про:

- найменування та адреси місцерозташування об'єктів критичної інфраструктури;
- найменування та адреси місцерозташування військових частин та формувань Збройних Сил України, правоохоронних органів, Служби безпеки України, розвідувальних органів України, державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України [46].

За спостереженням І. Пилипів, журналістки «Економічної правди», найбільший спротив спостерігався у питаннях закриття: інформації про фінансову звітність компаній, декларацій чиновників Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, реєстру корупціонерів, відомостей державного земельного кадастру. Усі ці бази

продовжують наповнюватись сьогодні, але не публікуються під час дії воєнного стану [34]. Таке рішення обумовлене потребою захистити інформацію, яку може використовувати ворог для досягнення власних цілей та зашкодити інтересам держави. Водночас закриття низки реєстрів викликало резонанс у суспільстві, адже обмеження доступу до певних даних послаблює контроль громадян, чим створює сприятливі умови для корупції та зловживання посадовими обов'язками. Оприлюднення інформації про діяльність чиновників та фінансових компаній, земельні володіння є однією з основних складових прозорості та підзвітності в Україні. В умовах повномасштабної війни така відкритість є тимчасово обмеженою, але очікується, що після скасування воєнного стану доступ до тимчасово закритих даних буде відновлений.

Ще одна інформаційна «втрата» для медійників – це заборона трансляції засідань Верховної Ради на період воєнного стану – відповідне рішення підтримав 241 парламентар. Як ідеться у пояснювальній записці до ухваленої постанови, в період дії воєнного стану здійснення прямих трансляцій відкритих пленарних засідань Верховної Ради України може бути обмежено державним підприємством «Парламентський телеканал «Рада»» в інтересах національної безпеки та з метою забезпечення заходів безпеки Верховної Ради України відповідно до Конституції України, законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про правовий режим воєнного стану», указів Президента України про уведення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану та інших нормативно-правових актів [38].

Разом з Верховною Радою трансляції засідань призупинили й обласні та місцеві ради. Водночас, вже 22 лютого 2024 року Верховна Рада України ухвалила зміни до закону про місцеве самоврядування, зобов'язавши місцеві ради транслювати онлайн всі засідання депутатських комісій та сесій. У пояснювальній записці вказано, що ці зміни спрямовані на розширення можливостей для громадян брати участь у процесах місцевого самоврядування, а депутатів місцевих рад, керівників рад та працівників виконавчих органів рад

ефективно здійснювати свої повноваження. Таким чином, пленарні засідання ради транслюватимуться в мережі Інтернет у режимі реального часу, крім випадків розгляду питань, що містять інформацію з обмеженим доступом відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Основні положення Закону передбачають:

- відеофіксацію пленарних засідань ради та засідань постійних комісій ради;
- трансляцію пленарних засідань ради та засідань постійних комісій ради (після завершення воєнного стану) в мережі Інтернет у режимі реального часу;
- оприлюднення відеозаписів засідань в частині, що транслювалась на офіційному вебсайті ради чи в інший спосіб (Facebook, YouTube тощо);
- збереження відеозаписів засідань з подальшим зберіганням запису не менше п’яти років;
- мова сесій рад – українська;
- публікацію проєктів порядку денного, висновків, рекомендацій та протоколів засідань постійних комісій рад, які містять результати поіменного голосування;
- оприлюднення на єдиному державному вебпорталі відкритих даних та на офіційних вебсайтах органів місцевого самоврядування публічної інформації про об’єкти власності, регулярне оновлення такої інформації, в тому числі за результатами інвентаризації [44].

Крім цього, в умовах війни перевірки в першу чергу потребує інформація, яка безпосередньо стосується ведення бойових дій – а це потребує особливої експертизи. Тому особи, що перевіряють інформацію часто залучають військових. «Фактчекери мають справу з інформацією, яка може завдавати шкоди життям багатьох людей і впливати на хід війни, тому точність роботи є дуже важливою», – розповідає В. Романюк, заступниця головного редактора проєкту StopFake [2].

Якщо до повномасштабного вторгнення перевірка інформації була прерогативою громадських організацій та незалежних медіа, то наразі цю роботу включилися державні інституції, зокрема Центр з протидії дезінформації та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Роз'яснювальна робота ведеться всюди, зокрема й у соцмережах, а деякі особливо небезпечні фейки спростовують навіть у відеозверненнях Президента України. Наразі українські медіа продовжують створювати контент з медіаграмотності, зокрема, звіти з медіамоніторингу, аналітичні публікації та освітній контент (спрямований на спростування міфів та стереотипів та викриття фейків та дезінформації), а розважальний контент практично зник із ефірів українських телеканалів.

Головною вимогою до працівників медіа у воєнний час є дотримання національного та міжнародного законодавства, а також етичних кодексів, зокрема Кодексу етики українського журналіста, Декларації принципів поведінки журналістів, та інших міжнародних стандартів професійної етики. Водночас, журналісти часто стикаються із законодавчими змінами, які регулюють їхню діяльність під час війни. Для розуміння правового регулювання та етичної діяльності медіа в Україні слід керуватися Конституцією України, Кримінальним Кодексом, постановами та наказами державних органів, актами узгодження, спеціальними роз'ясненнями тощо.

В Україні журналісти несуть велику відповідальність за об'єктивність та достовірність опублікованої ними інформації, адже їхні матеріали можуть мати вплив як на суспільні настрої та моральний дух громадян, так і на хід війни. Обмеження запроваджують для безпечного проведення військових операцій – аби журналістськими текстами не скористався ворог у власних цілях, журналісти мають приділяти цим правилам та заборонам особливу увагу. Постійні роз'яснення з боку держави, такі як постанови РНБО та накази Міністерства оборони, допомагають працівникам інформаційної сфери зрозуміти, що можна публікувати, а що поширювати не варто.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ УКРАЇНСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Регуляція роботи українських медіа в період бойових дій

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року робота українських журналістів значно ускладнилася. Вони зіштовхнулися з численними новими викликами, які вплинули як на безпекову складову, так і на безпосередню ефективність їхньої діяльності. Зокрема медійники, які працюють у зонах бойових дій або поблизу фронту, постійно наражаються на небезпеку: існує постійний ризик обстрілів, ракетних ударів, нальоту ворожих дронів. Багато журналістів стали мішенями для окупантів, зокрема відомі випадки викрадення та катування та переслідування медійників на тимчасово окупованих територіях. Однак психологічний тиск відчувають не лише фахівці на ТОТ, але й на підконтрольних територіях.

Одним з випадків роботи журналістка в окупації є кейс Вікторії Рощіної – української журналістки родом з Бердянська, яка на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, у 2022 році, працювала в гарячих точках та висвітлювала події, зокрема на захоплених територіях. висвітлюючи події війни для медіа. Під час одного з робочих виїздів, 15 березня 2022 року, намагаючись задокументувати життя українців на ТОТ, медійниця потрапила у полон. Видання «Hromadske», в якому і працювала Вікторія, її затримали військовослужбовці РФ, після чого з нею на кілька днів було втрачено зв’язок. За час перебування в полоні – п’ять днів – вона зазнала психологічного тиску, зокрема, погрози смерті та вимоги записати відео зі словами, які б підтримували російську пропаганду. Під тиском вона змушена була зробити примусову заявку на користь окупантів. Вдруге жінка зникла безвісти 3 серпня 2023 року на окупованій території України. Відомо, що вона планувала дістатися з України до Польщі, а звідти через Росію на окуповані території України на сході і звідти працювати над новим репортажем. У травні 2024 року російська влада вперше

визнала, що журналістку затримали, і що вона на території Росії – вона померла у ворожому полоні 19 вересня 2024 року. Достеменно про причину смерті пані Рощиної не відомо – її тіло досі не повернули (на момент підготовки тексту магістерського дослідження – прим. авт.). Офіс Генерального прокурора, який мав відкрите кримінальне провадження за фактом зникнення Вікторії Рощиної, після смерті журналістки розслідує її справу як «воєнний злочин, поєднаним з умисним вбивством» [63].

Рис. 2.1.1. Кадр із відео, яке з'явився в мережі відразу після звільнення Вікторії Рощиної з першого полону.

Другий виклик для української преси – інформаційні обмеження щодо висвітлення бойових дій, які мають протидіяти загрозам національній безпеці. Це створює проблеми у балансуванні між інформуванням суспільства та дотриманням законодавчих норм. Вони пов’язані з тим, що журналісти змушені уникати деяких подробиць та деталей подій, щоб не розголошувати секретну інформацію, яка може використовуватися ворогом. Правоохоронні органи та військові адміністрації закликають видання уникати в публікаціях точні координати та деталі розташування певних об'єктів, аби не наражати на небезпеку військовослужбовців та цивільних.

Рис. 2.1.2. Знімки супутника, на яких видно аеропорт міста Бердянськ, опубліковані OSINT-розслідувачем Бенджаміном Піттетом.

Окрім цього, виникли й проблеми з доступом до інформації, який в умовах війни став вкрай обмеженим. Журналістам, складно отримувати точні та перевірені дані, особливо на окупованих або прифронтових територіях. Це вимагає нових підходів до збору фактів. Медійники часто вимушені довіряти місцевим інсайдерам або людям, які перебувають на ТОТ. Такі дані обов'язково мають бути верифікованим, однак слід пам'ятати, що публікація такої інформації може нести загрозу її «джерелу». Одним зі шляхів перевірки повідомлень є використання супутникових знімків, інструментів розвідки з відкритих джерел (OSINT) та геолокацій. На думку експертів зараз дуже важливо поглиблювати напрямок OSINT для того, щоб створити можливість протидіяти розповсюдженню фейків, робити більше досліджень тощо. «Як працює там російська дезінформація, яким чином вони купують публікації в медіа, яких журналістів видумують, як вони підставляють людей, які перебувають у Росії, називаючи їх африканськими журналістами. Те саме Росія робить на Близькому Сході, в Китаї – нам треба більше досліджувати, як саме працює ця їхня система. І аналізуємо загалом багато про міжнародну, роботу росіян на різних

континентах, прогнозуємо їхні кампанії та наші дії у відповідь», – керівник Центру протидії дезінформації РНБО Андрій Коваленко [25].

Редакторка «Слідство.Інфо» Л. Ремажевська, розповіла, що після російського вторгнення виданню довелося переформатувати роботу під нові стандарти та вимоги: «В країні війна, і реєстри закриті з міркувань безпеки. В принципі, традиційна робота журналіста-розслідувача, який займається високою корупцією, в нашій країні стала практично неможливою. Треба було обговорити, чим ми можемо бути корисними на війні, тому ми змінили профіль. По-перше, ми намагаємося виявити та ідентифікувати російських військових, які вчиняють військові злочини на території України. По-друге, це репортажі з деокупованих і прифронтових районів» [60].

Ворог намагається поширювати свою пропаганду через Telegram, який є однією з найбільш популярних платформ в Україні та Росії. Мережа надає можливість створити анонімний канал, який залучить аудиторію, не вимагаючи верифікацію користувачів. Це дозволяє окупантам поширювати дезінформацію та власні наративи практично без обмежень, що використовують росіяни для створення панічних настроїв, підриву довіри до уряду та створення сприятливого інформаційного фону для проведення бойових дій. Наприклад, російські канали могли стверджувати, що українські міста швидко «здадуться», проросійські настрої серед українців зростають або що українська влада нібито не переслідує етнічних росіян. Подібні публікації викликають обурення у суспільстві, що підкріплює політичну напругу.

Крім цього, представники РФ створюють фейкові канали від імені українських посадовців та публікують на них «заяви», які можуть містити заклики виїжджати з України, неправдиві звіти про втрати бійців армії тощо. Наприклад у Telegram з’явився фейковий акаунт голови Верховної Ради Руслана Стефанчука. З нього шахраї розсилали фейкові повідомлення. У Telegram від мого імені з фейкового акаунта розсилають фейкові повідомлення. Не відкривайте! Не беріть слухавку! Не передзвонюйте!, – закликав він, - про це

посадовець повідомив на своїй сторінці у Facebook та додав, що не користується цим месенджером вже близько трьох років «з ідеологічних міркувань» [51].

Ворожа пропаганда шириться не тільки через медіа та Телеграм-канали. Як зазначила координаторка Дніпровського центру журналістської солідарності НСЖУ Н. Назарова, ворог готував інформаційне підґрунтя для пропаганди десятиліттями, однак, час боротьби настав саме зараз: «Якщо ви читаєте у соціальних мережах, наприклад, про вороже ставлення у деяких регіонах до ВПО, дискредитацію військових чи щось подібне, то під час створення новин, статей, знайдіть першоджерело, отримайте офіційну інформацію від профільних структур чи коментар спеціалістів» [16].

Ще один виклик – фінансові труднощі – окреслила дослідниця В. Мірошниченко. На думку науковиці, інструменти, особливо такі, як фінанси, завжди знаходяться. Так як українська журналістика тільки два роки вирішує питання альтернативного фінансування, то поле для подальших досліджень майже без обмежень і багато фахівців економічної галузі тільки починає зараз заглиблюватися в цю проблематику [30, с. 121]. Крім цього, падіння реклами, втрата техніки та ресурсів через бойові дії ускладнюють роботу незалежних ЗМІ – у зв’язку з цими проблемо багато з них були закриті або значно скоротити діяльність. Скорочення доходів від реклами, яка була основним джерелом фінансування для багатьох незалежних медіа, вплинула на здатність видань продовжувати роботу. Все це також вплинуло й на якість контенту, адже для створення аналітичних матеріалів та проведення розслідувань редакції потребують коштів.

Попри ризики, багато медійників продовжують свою роботу навіть без достатньої фінансової підтримки, а дехто навіть виграє гранти, що дозволяє продовжувати свою діяльність. Наприклад, у Запоріжжі релокована редакція газети «Голос Гуляйпілля» постраждала під час нічного ракетного удару росіян 12 жовтня 2024 року, тому співробітники видання шукали нове місце для продовження роботи вже вдруге. Вперше співробітники видання були змушені покинути Гуляйполе у березні 2022 року. Також російські обстріли зруйнували

редакцію газети «Трудова слава» у прифронтовому Оріхові. «Все майно, що мала редакція, знищено... У березні 2023 року я особисто з пані Світланою відвідував Оріхів, спілкувався з мешканцями, які дякували за гуманітарну допомогу, але просили дати доступ до інформації. Саме після того візиту ми відродили газету. Жителі Оріхова, які живуть у підвалах та прихистках, без електрики і комунікацій, мають постійний доступ до інформації», – написав голова Національної спілки журналістів України Сергій Томіленко [52]. Колектив видання евакуювався до Запоріжжя, завдяки чому весною 2023 року випуск газети вдалося відновити і доставляти її до Оріхова.

Рис. 2.1.3. Зруйнована будівля редакції газети «Трудова слава» в Оріхові.

Одне з досліджень Комісії з журналістської етики демонструє, що у 58% опитаних журналістів повністю або частково виникають складнощі у висвітленні війни після місяці роботи в умовах воєнного стану, лише у 30% складнощів не виникає, а 12% не змогли відповісти [20]. Опитування провели з 21 по 31 березня 2022 року, аби дослідити складнощі роботи та виробити алгоритми їх подолання.

До нього залучили 136 медійників. На базі цього дослідження згодом почали розробляти рекомендації та формувати нормативно-правову базу. Допомоги, яку першочергово потребують видання медійники визначають наступним чином: 62% – фінансування, 19% – експертна підтримка, 8% – психологічна підтримка, 2% юридична підтримка, 9% – інше.

Рис. 2.1.4. Діаграма: «Допомоги, які потребують українські медіа».

Одним з органів, який контролює роботу медіа, зокрема під час війни, є Комісія з журналістської етики (КЖЕ) – незалежний орган, який створили з метою відстеження дотримання медійниками професійних і етичних стандартів у журналістиці. Головна мета комісії – контролювати дотримання норм та вимог медіа України, забезпечувати їхню відповідальність за якість та достовірність опублікованих матеріалів, захищати етичні принципи та розвивати незалежну пресу. КЖЕ розглядає скарги громадян щодо діяльності медіа, проводить аналіз публікацій на відповідність етичним нормам, а також розробляє рекомендації для ЗМІ у разі їх порушення певних стандартів.. Важливою складовою її

діяльності є освітні ініціативи та популяризація етичних стандартів серед журналістів України.

Фахівці в першу чергу оцінюють публікації на дотримання принципів Кодексу етики. Представникам медіа знадобився час для адаптації в нових умовах роботи – вона не для всіх виявилась простою. Таким чином лише за 2022 рік – перший рік війни – Комісія зареєструвала 78 скарг, з них 66 – з 24 лютого 2022 року. Крім цього, за цей же період фахівці підготували 13 заяв і рекомендацій, які роз'яснюють особливості роботу у період воєнного стану [21].

На допомогу Комісії з журналістської етики прийшов «МедіаЧек» – спільна ініціатива медіаекспертів Інституту масової інформації та «Детектора медіа». Вона аналізує дотримання професійних стандартів та законодавства в публікаціях журналістів. За період із серпня 2023 до серпня 2024 року фахівці «МедіаЧек» фіксували зростання кількості скарг як на публікації регіональних, так і на публікації місцевих видань. Водночас, незадоволення громадськості національними ресурсами є значно меншим – це пояснюють підвищеною увагою до інформаційного поля саме на місцевому рівні. Серед найпоширеніших порушень – недостовірність інформації – 18 випадків – а також прихована реклама та джинса – 10 зафіксованих фактів. Інші порушені у скаргах теми становлять собою поодинокі випадки. «Загалом за цей період «МедіаЧек» отримав 48 скарг, 29 з яких було взято до розгляду, 19 – відхилено. Для порівняння: за 2022 рік до розгляду було взято 28 з 58 скарг, а за перші сім місяців 2023 року були прийняті 23 з 30 отриманих скарг», – такі цифри наводить Інститут масової інформації [7].

Що ж стається після того, як експерти проаналізували матеріал та виявили у ньому помилку? Деякі скарги вирішуються шляхом медіації – участі у вирішенні конфлікту посередника, який допомагає сторонам налагодити процес комунікації, проаналізувати ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли знайти той варіант рішення, який може задовольнити інтереси всіх учасників [221]. Як приклад успішної медіації, можна розглянути кейс щодо матеріалу «Правила

життя автівок з харківськими номерами у Полтаві», який був опублікований в полтавському інтернет-виданні «Коло.News» 29 липня 2022 року. Текст одночасно стосується буденної теми – паркування – а також виклику, спричиненого воєнним станом – питання ВПО та внутрішньої міграції українців через бойові дії. У публікації містилися вирази, які створювали упередженість проти певної групи людей – вимушено переміщених осіб із Харкова: «На жаль, деякі з них привезли з собою і харківські правила їзди – адже хто був у цьому прекрасному місці, добре знає, що у Харкові їздять хто як хоче». «Авто припаркували прямо на пішохідній вулиці Соборності, де навіть найзапекліші полтавські порушники авто ніколи не ставили». «Сподіваємось, що полтавці змогли донести у чемний спосіб автовласнику неправильність поведінки. Адже кілька днів тому авто з харківськими номерами у цьому ж районі – біля міської ради зазнало нападу». Останню фразу було проілюстровано знімком автомобіля, облитого фарбою. Комісія з журналістської етики виявили в матеріалі ознаки порушення п. 15 Кодексу етики українського журналіста («Ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання…»). Відповідну скаргу та рішення розмістили на офіційному сайті КЖЕ [22]. Редакція визнала факт порушення та усунула його самостійно, видаливши матеріал. Зі свого боку, Комісія з журналістської етики пояснила журналісту практику неупередженого висвітлення тем, пов’язаних з мігрантами, та дала поради на майбутнє.

Алгоритм виявлення та боротьби з фейками шукають не лише журналісти та активісти, але й органи влади. При цьому вони активно залучають фахівців інформаційної сфери, аби розробити стратегічні комунікації між владою, медіа та громадянським суспільством у питаннях протидії шкідливому ворожому впливу, удосконалити вже наявні засоби протидії дезінформації, а також партнерства фактчекерів тощо. Одним з таких інструментів є Центр протидії дезінформації – державний орган України, створений у 2021 році при Раді національної безпеки і оборони (РНБО) для боротьби з дезінформацією, фейками та інформаційними маніпуляціями, які можуть загрожувати національній

безпеці. Його основне завдання – проводити аналіз інформаційного простору, виявляти деструктивні інформаційні впливи та спростовувати неправдиві дані. Фахівці відстежують та аналізують інформаційний простір, а також виявляють фейки та маніпуляції. Крім цього, медійники оприлюднюють інформацію, що розкриває маніпулятивні повідомлення, які стосуються військової, економічної та політичної ситуації. Центр протидії дезінформації співпрацює з іншими державними органами, міжнародними партнерами та громадськими організаціями для посилення інформаційної безпеки України.

Важливим у роботі медіа в період воєнного стану є їх саморегуляція –саме вона забезпечує інформаційну безпеку країни, підтримує моральний дух українців та допомагає в координації боротьби проти дезінформації. Це пов'язане з тим, що в умовах воєнного стану медіа починають ключову роль у формуванні суспільної думки. Медіа несуть особливу відповідальність за опубліковану ними інформацію, її точність та об'єктивність, адже матеріали ЗМІ можуть впливати на настрій громадян, їхній рівень довіри до влади тощо. Саморегуляція видань у період воєнного стану забезпечує їхній відповідний підхід до висвітлення заходів та подій та посилює інформаційний захист країни. Вона передбачає, зокрема, дотримання професійних стандартів в будь-якій ситуації, аналіз доречності та необхідності опублікованих текстів та їхній вплив на безпекову ситуацію, перевірку правдивості інформації тощо.

Медіа беруть на себе відповідальність за контент, який вони транслюють, зокрема через те, що війна спричинила появу в інформаційному просторі ситуацій та юридичних дилем, які досі були не актуальними. В умовах воєнного стану важливо уникати публікації матеріалів, які можуть зашкодити національній безпеці, розголосити військові таємниці або поставити під загрозу життя військовослужбовців та мирних жителів: тому під час воєнного стану заборонено фіксувати обстріли чи місця потрапляння ворожих снарядів. Водночас трапляються випадки розповсюдження подібних матеріалів у соцмережах відразу після ворожих атак. Зберігається ризик, що така інформація все ж поширюється – її поширюють агенти РФ, які коригують ракетні

обстріли українських міст і вишукують позиції підрозділів ЗСУ. Однак, не всі автори забороненого контенту цілеспрямовано допомагають ворогу – іноді такі знімки роблять легковажні користувачі, які стали свідками подій.

Одним з випадків покарання журналістів за публікацію наслідків ворожих ударів, став інцидент у червні 2022 року. Тоді, після обстрілу Києва, кілька українських та іноземних кореспондентів опублікували фото та відео наслідків атак майже одразу після подій. У цих матеріалах були показані точні локації влучання, які могли допомогти російським військовим скоригувати подальші удари. На цю подію відреагували правоохоронці: одного з журналістів було оштрафовано за порушення воєнної цензури, а акредитацію кількох репортерів тимчасово скасували. Йдеться про події 5 червня [64], тоді ворог поцілив по Дарницькому вагоноремонтному заводу та іншому військовому об’єкту. Публікація подібних матеріалів могла допомогти ворогу краще оцінити точність своїх ударів і скоригувати наступні атаки. Таким чином, медійники порушили офіційні інструкції, які передбачають заборону на оприлюднення фотографій та відеоматеріалів з місць ворожих обстрілів до надання офіційної інформації від влади.

Українська влада висловила чітку позицію щодо необхідності дотримання правил військової цензури, навіть для незалежних журналістів. Крім того, керівник Офісу Президента України Андрій Єрмак підкреслив, що такі публікації можуть допомогти ворогу завдати ще більше шкоди, і закликав усіх журналістів та медіаресурси дотримуватися етичних стандартів і законів в умовах війни [18]. Цей випадок став наочним прикладом, як деяка інформація може зашкодити обороноздатності країни.

Сьогодні реципієнти надають перевагу саме мультимедійному контенту з фотографіями або відео, адже візуальні образи дають можливість швидше та ефективніше передавати інформацію, ніж текст. Зображення, як рухоме так і статичне, викликає емоції значно швидше, ніж звичайні речення. Крім цього, вони допомагають краще зрозуміти складні повідомлення та залишаються в пам'яті на триваліший час. Це особливо важливо в інформаційному просторі, де увага до деталей часто обмежена часом. Цей необхідний компонент у період воєнного стану перебуває на особливому контролі, адже він здатен як підсилити довіру до контенту, так і ввести аудиторію в оману.

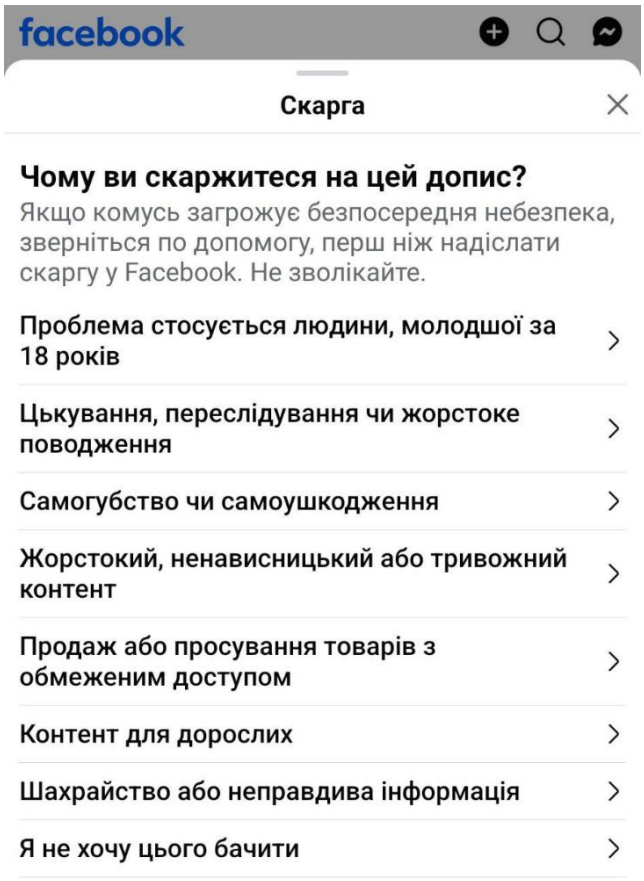

Рис. 2.1.5. Скарга на допис у соціальній мережі Facebook.

Фотографія, особливо документальна, підтверджує, що подія чи факт дійсно відбулися, що знижує рівень недовіри серед реципієнтів. Наприклад, новинні матеріали з фотографіями можуть здаватися читачам достовірнішими, ніж ті, що публікуються лише у текстовому форматі. Зображення, як рухомі так

і статичні, викликають емоції значно швидше, ніж звичайні надруковані тексти. Крім цього, вони допомагають краще зрозуміти складні повідомлення та залишаються в пам’яті на довший час. Це особливо важливо в інформаційному просторі, де увага до деталей часто обмежується часом.

Важливу роль фото та відео відіграють й у соціальних мережах – такий контент швидше поширюється. Платформи на кшталт Instagram, TikTok і Facebook активно розвивають функції для роботи з перевіреним контентом. Це робиться, аби підвищити довіру користувачів до постів та боротьби з фейковими новинами, які можуть поширюватися через маніпулятивні фото та відео. Такі інструменти містять, зокрема, технології штучного інтелекту, який допомагає розпізнавати небезпечний чи неправдивий контент автоматично. Отже, з розвитком сучасних технологій соціальні мережі намагаються забезпечити не лише зручність, а й відповідальність перед користувачами за поширений контент, що позитивно впливає на якість інформаційного середовища.

Як приклад протидії дезінформації на просторах соціальних мереж можна назвати співпрацю Facebook з незалежними організаціями, які займаються фактчекінгом. Наприклад, якщо інформація на платформі має сумнівний характер, вона може бути позначена як «перевіряється фактчекерами». Facebook дає змогу повідомити про недостовірність інформації самим користувачам. Таки чином, публікації зменшуються у видимості у стрічці новин. Подібні алгоритми впроваджуються в Instagram – якщо зображення або відео виявлені неправдивими, вони позначаються спеціальним попередженням, і користувачі мають натиснути на них, щоб переглянути. Функцію, що попереджає користувачів про відео, яке може містити недостовірну інформацію також створили в TikTok. Такі норми впроваджують аби знизити вплив фейків та маніпуляцій на користувачів, а також зробити процес використання платформ безпечнішим.

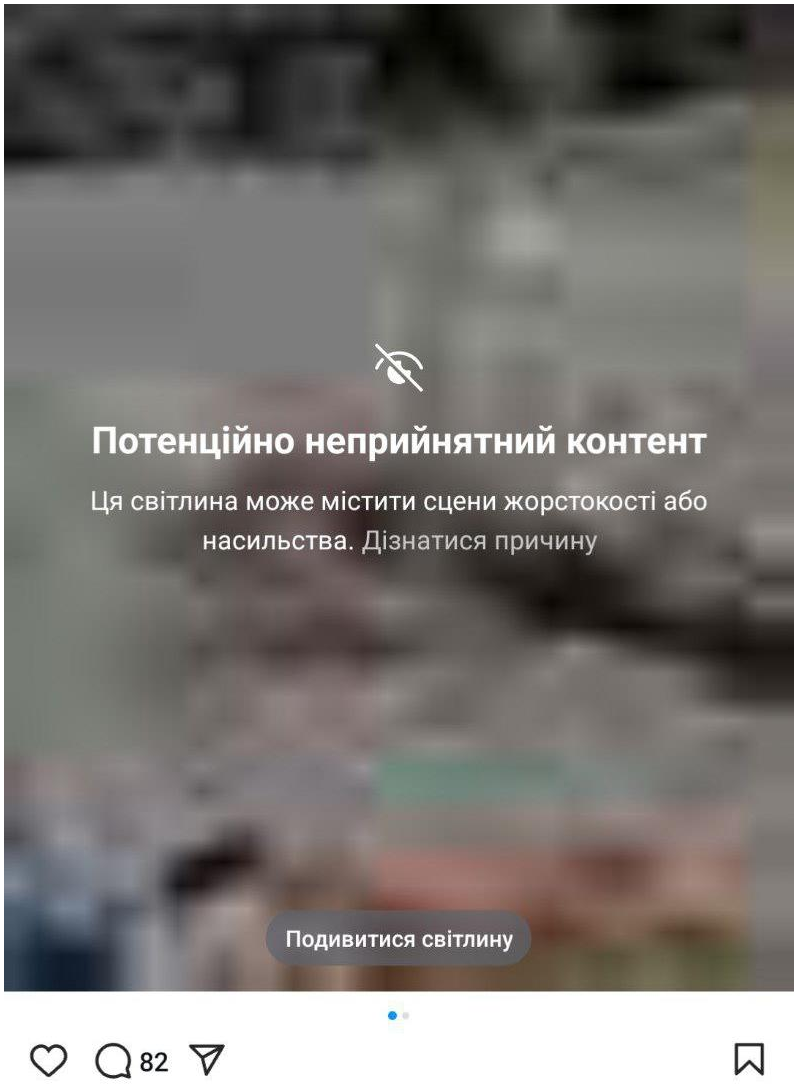

Рис. 2.1.6. Погодження на перегляд потенційно неприйнятного контенту в Instagram.

Українські медіа активно працюють над спростуванням російської дезінформації та пропаганди, яка є складовою інформаційної війни. Під час війни інформаційні атаки ворога спрямовані на розповсюдження паніки, розкол у суспільстві та підрив довіри до державних органів. Завдання медіа – оперативно реагувати на фейки, повідомляти джерела інформації та поширювати перевірку лише достовірних фактів. Одним з фіксаторів та викривачів російських фейків є сайт «Stopfake.org» – він спростовує наративи Росії не лише в Україні, але й за кордоном. Цей процес триває з 2014 року й по сьогодні. «Не можна до російських масмедіа ставитися як до журналістики. «Вони – частина великої пропагандистської машини, яка використовує обман, маніпуляції в інтересах

уряду Російської Федерації. Існує дуже багато прикладів, які доводять, що це є цілеспрямована політика, а не просто приклади поганої журналістики», – співзасновник «Stopfake.org» Руслан Дейниченко [13].

Один з фейків, який розвінчали медійники, є публікація росіян щодо заробітку українського біженця у Польші на автопідставах. Чоловік начебто кидався під колеса автівок, аби отримати компенсацію від керманичів. Пропагандисти посилаються на європейський інформаційний телеканал «Euronews», який насправді не публікував такий новинний сюжет. Відео, що шириться мережею, насправді створили російські медіа. Вони скористалися фірмовим стилем, щоб спровокувати напруженість між Україною та Польщею [69].

Ще одним важливим аспектом медіапростору країни в умовах війни або воєнного стану є реалізація єдиної інформаційної політики – вона координується з Урядом та військовими. Це означає, що новини, що стосуються війни, проходять узгодження з офіційними джерелами (Генеральний штаб Збройних сил України, Офіс Президента, органи місцевого самоврядування, окремі повноваження структури тощо). Багато українських медіа вже приєдналися до єдиної інформаційної політики.

Як зазначив Ю. Костюченко – аналітик з безпекових питань та виконавчий секретар Комітету із системного аналізу Президії НАН України – проти України ведеться війна «нового типу» і тому, аби мати змогу ефективно оборонятися, зокрема, й інформаційно, треба розуміти природу такого явища. На думку дослідника, регулювання та компенсація сукупності впливів на інформаційне середовище, спрямованих на спотворення соціокультурних та групових ідентичностей, на знищення українського суспільства, на створення конфліктогенного середовища, і має визначати стратегії інформаційної політики [61]. З огляду на це можемо визначити, що основна мета цих впливів – дестабілізація українського суспільства та створення конфліктогенних умов, що може привести до знищення національної єдності та ідентичності.

Це безпосередньо впливає й на мультимедійність онлайн-видань у період воєнного стану. Саме такі (мультимедійні) платформи стають невід'ємним інструментом поширення інформації, крім цього, вони відіграють важливу роль у формуванні громадської думки. Медіа відіграють провідну роль у підтримці морального духу суспільства, формуванні інформаційного середовища й картини подій та забезпечують стабільність інформаційного простору. Таким чином, стратегічного значення набуває протидія дезінформації та фейкам, а також захист власного мультимедійного контенту. Основним засобом комунікації з аудиторією стають відеоматеріали, інтерактивні графіки та аудіоподкаст, а безпосередньо регуляція медіа у період воєнного стану впливає на створення, фільтрацію та поширення інформації. Відеоконтент забезпечує сильний емоційний зв'язок аудиторії з медіа, адже саме він робить контент легким до сприйняття та цікавим. Популярності також набирають аудіоподкасти, які здатні не лише розкрити тему, а й залучити слухачів до обговорення актуальних питань. На процес створення, фільтрації та поширення інформації, зокрема мультимедійної, суттєво впливає регуляція медіа в період воєнного стану прямо впливає. Крім цього, за ним пильно стежать державні органи, які посилюють нагляд за дотриманням стандартів та контролюють поширення контенту, який може загрожувати національній безпеці. Такий контроль і передбачає обмеження на розкриття стратегічної інформації, публікацію фотографій чи відео військових об'єктів, а також запровадження додаткових заходів для захисту медіа від кіберзагроз.

У період воєнного стану працівники інформаційної сфери як ніколи «потерпають» від цензури, яка диктується законодавством України. Журналісти змушені утримуватися від публікації певних матеріалів або редагувати свої репортажі, аби не порушити норми законодавства. Крім того, зростає роль державних комунікаційних органів, які надають офіційну інформацію для медіа та забезпечують виконання функції «фільтрації» новин. Таким чином, перед виданнями постає дилема: з одного боку медіа прагнуть чесно інформувати суспільство, а з іншого – змушені діяти в межах цензури.

Медійники, діючи як відповідальні громадяни своєї держави, мають надавати перевагу обережності, а не оперативності: дедалі частіше журналісти чують слово «ембарго».

Загалом ембарго – тимчасова заборона на публікацію матеріалу після завершення події або заходу [34]. За такої умови з медійниками завчасно погоджують час, коли можна буде опублікувати певну інформацію. Загалом, існує два основних типи ембарго: повне та часткове. Повне передбачає заборону на публікацію повідомлення до заздалегідь визначеного часу або до виконання певних окреслених умов, в той час як часткове ембарго дозволяє публікувати повідомлення, однак з певними обмеженнями. Наприклад, джерело може попросити журналістів не розкривати джерела інформації, або обмежитись текстовим форматом, без фото або відео.

У період воєнного стану така практика стала особливо популярною: не тому що пресслужби чи організатори заходів мають певну стратегію поширення інформації, а виключно з безпекових умов для всіх сторін - як для організаторів та учасників події, так і для самих журналістів. Його можуть відвідувати урядові чиновники, військовослужбовці, представники компаній, знаменитості та інші особи, які мають доступ до конфіденційної інформації. У будь-якому випадку воєнний стан створює безпрецедентні виклики для медіа-плюралізму, який передбачає вираження різних точок зору та збереження правила «балансу думок» в інформаційному просторі. Це включає різноманітність як у контенті, так і в джерелах повідомлень.

В умовах війни протести, відкриті дискусії та баланс думок нерідко відходять на другий план, аби уникнути появи в суспільстві тверджень, які може використати ворог для послаблення морального духу та дестабілізації населення. Через це деякі видання вимушено обмежили диску на чутливі теми, такі як критика державної політики чи дії урядових структур, які можуть перетворитися на предмет маніпуляцій з боку РФ. Саме тому сьогодні в інформаційному просторі переважають офіційні та патріотичні наративи, спрямовані на підтримку національної єдності. Як приклад можна навести заклик Національної

ради з питань телебачення та радіомовлення до коректного та професійного підходу у висвітленні чутливих тем, зокрема процесу мобілізації та діяльності ТЦК. «Важливо, аби вітчизняні медіа відрізняли правдиву інформацію від російських вкидів та подавали інформацію лише з офіційних та достовірних джерел. Ворог активно намагається сформувати в українському суспільстві негативне ставлення до процесу мобілізації, «демонізації» ТЦК та їх співробітників тощо. Мета такої діяльності – зупинити мобілізацію, розколоти суспільство, посіяти паніку і розбрат, і таким чином знизити обороноздатність нашої країни», – зазначили в організації [31].

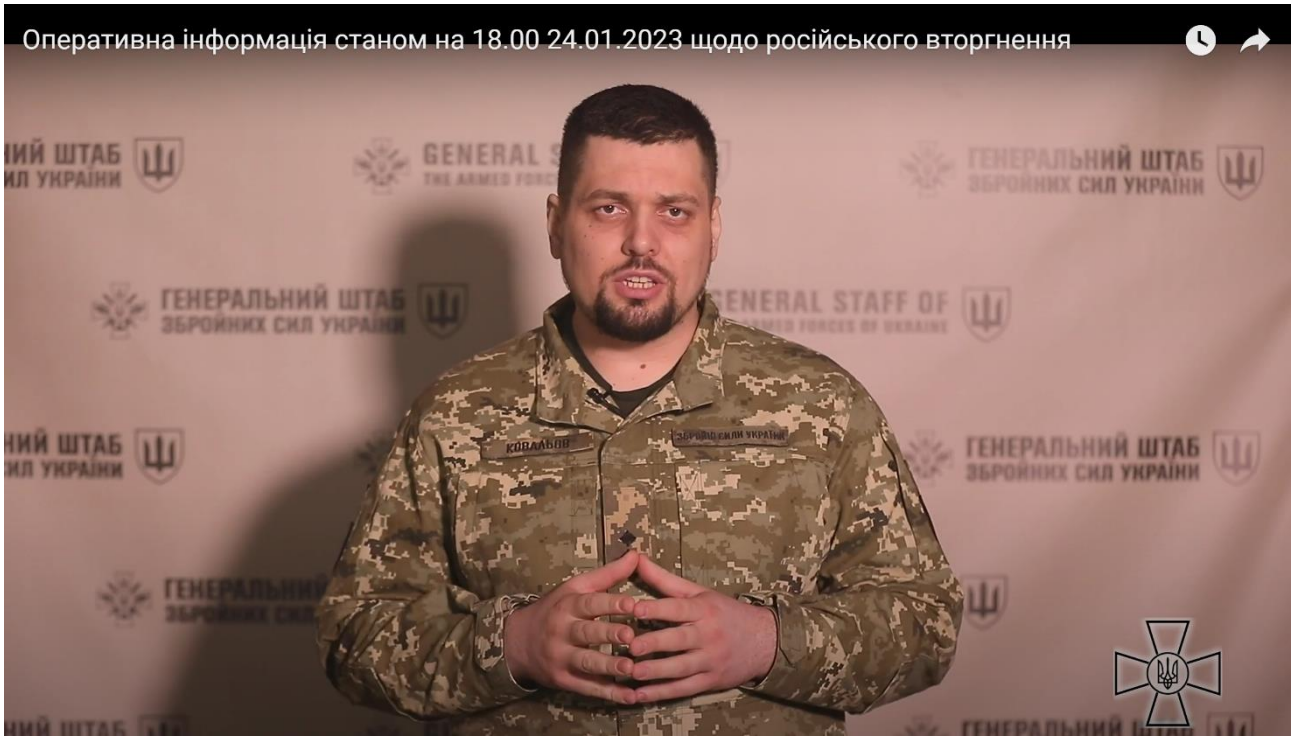

Рис. 2.1.7. Речник Генерального штабу ЗСУ Андрій Ковальов.

Крім цього, в умовах воєнного стану зменшується можливість залучати альтернативні джерела інформації, особливо якщо вони не узгоджуються з офіційними позиціями. Для коментування подій журналістам в державних та військових структурах обирають речників, які відіграють провідну роль в комунікаціях між урядовими або військовими відомствами та громадськістю, а також ЗМІ. Саме вони відповідають за поширення офіційної інформації, що

дозволяє людям бути в курсі політичних, військових та інших важливих для держави подій. Основне завдання речників – формулювати та розповсюджувати заяви від імені відомства, що забезпечує єдиний та узгоджений потік інформації. Такі зміни формують однобічний інфопростір, де переважають думки, близькі до державних наративів.

Рис. 2.1.8. Зведення щодо орієнтовних втрат противника станом на 12.09.2024.

Крім цього, до задач таких комунікаційників можна віднести боротьбу з фейками та маніпуляціями, які можуть бути спрямовані на відомств та структур. Вони роз'яснюють резонансні питання, рішення уряду і допомагають зберегти довіру суспільства до державних органів. Спільно з медіа, за комунікацію з якими вони безпосередньо відповідають – цей процес забезпечує відкритість та прозорість влади, а також дозволяє медіа оперативно отримувати коментарі та роз’яснення, необхідні для створення матеріалів – вони надають інформацію, яка

підтримує моральний дух громадян в умовах воєнного стану. Як приклад можна навести зведення Генерального штабу Збройних сил України щодо загальних бойових втрат противника, який, до речі, публікується у вигляді зображення, аби реципієнти могли краще зрозуміти, проаналізувати та порівняти інформацію з попередніми даними. Крім цього, речники мають надавати лише ту інформацію, яка є безпечною для оприлюднення, аби уникнути випадкових витоків даних, які можуть стати загрозою для національної безпеки. У кризових ситуаціях речники швидко реагують на запити громадськості та медіа, надаючи актуальні роз'яснення та запобігаючи дезінформації. Це додатково зберегти контроль над інформаційним полем і втратити можливість паніки або непорозумінь.

Водночас, обмеження та заборони мали й позитивний вплив: наприклад, у 2022 році рівень медіаграмотності значно покращився: лише 6% респондентів мали її низький рівень, 13% – нижче середнього, 50% – вище середнього, 31% мав високий рівень. Авторка Дарія Опришко зазначає: «Цю зміну можна пояснити послідовною та системною роботою неурядових організацій, а також органів державної влади, спрямованою на підвищення рівня медіаграмотності населення України. Крім того, збройна агресія Російської Федерації підірвала довіру до російських джерел інформації» [56].

У той час як деякі журналісти вчилися, інші робили помилки, чим загрожували національній безпеці країни. Як приклад можна навести діяльність журналіста із Нідерландів Дулмерса Роберта Едвіна Луіча Марє, який поширював фото наслідків ракетних ударів по об’єктах критичної інфраструктури Одещини. Служба безпеки України повідомила, що нідерландського журналіста Дулмерса Роберта Едвіна Луіча Марє позбавили акредитації через поширення фото та відео ракетних ударів по об’єктах критичної інфраструктури в Одесі та області. Чоловік був вимушений покинути Україну, адже правоохоронні органи вирішили заборонити йому в’їзд у країну на три роки.

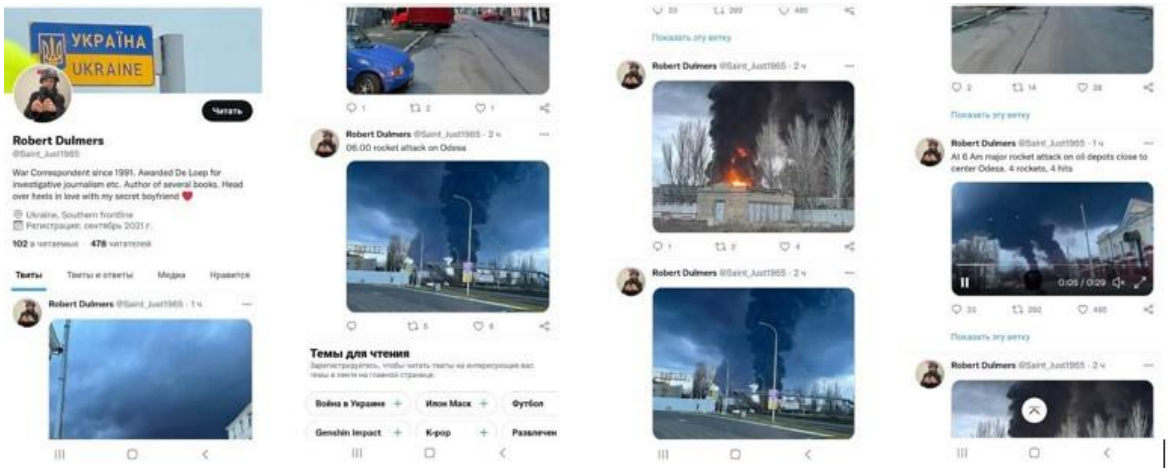

Рис. 2.1.9. Публікація журналіста із Нідерландів Дулмерса Роберта Едвіна Луіча Марє.

За даними СБУ, іноземець приїхав в Україну з заявленою офіційною метою висвітлювати військові дії та отримав прескарту від ЗСУ. Під час перебування в Одесі, 3 квітня 2022 року Роберт Дулмерс всупереч нормам чинного законодавства щодо заборони на розповсюдження інформації про результати ракетних обстрілів з боку Російської Федерації, розмістив на особистих пабліках відео щодо підривів об'єктів критичної інфраструктури м. Одеса та області ворожими ракетними ударами», – розповіли в спецслужбі та додали, що через це його позбавили акредитації [56]. До того ж, Державна міграційна служба в Одеській області погодила поданням Управління СБУ області щодо заборони в'їзду Роберту Дулмерсу терміном на 3 роки.

Змін зазнав й зовнішній вигляд журналістів в зонах бойових дій, вони мають обов'язково бути одягнені у бронежилет із написом «Преса» для забезпечення їхньої безпеки та ідентифікації. Цей напис дозволяє військовим і цивільним відрізняти журналістів серед інших учасників конфлікту, зокрема від звичайних цивільних та військових. Це може атаки на медійника – він вказує на те, що на відміну від комбатантів, журналіст не бере участі в бойових діях і має нейтральний статус. Крім цього, бронежилет виконує свою основну функцію –

захищає від уламків, куль та вибухових хвиль. Захист журналістів у зонах бойових дій закріплений міжнародними стандартами і правами людини.

Рис. 2.1.10. Оператор Дмитро Санін в амуніції.

Спеціальна ідентифікація – це частина правил безпеки, рекомендованих організаціями, такими як Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Репортери без кордонів – вони наголошують, що таке екіпірування сприяє захисту журналістів і забезпечує їхнє право на безпечне виконання своїх обов'язків у гарячих точках [15]. Проте є випадки, коли й амуніція не допомагає: відомий випадок коли у Запоріжжі постраждали двоє журналістів українських медіа, які потрапили під повторний обстріл, коли працювали на місці обстрілу. Тоді було поранено власкора «Укрінформу» Ольгу Звонарьову та журналістку ТСН Кіру Овес. Вони разом з іншими представниками видань документували наслідки удару по Запоріжжю 05 квітня 2024 року. Фото підступної атаки по цивільним медійниця ТСН опублікували у своїх соціальних мережах.

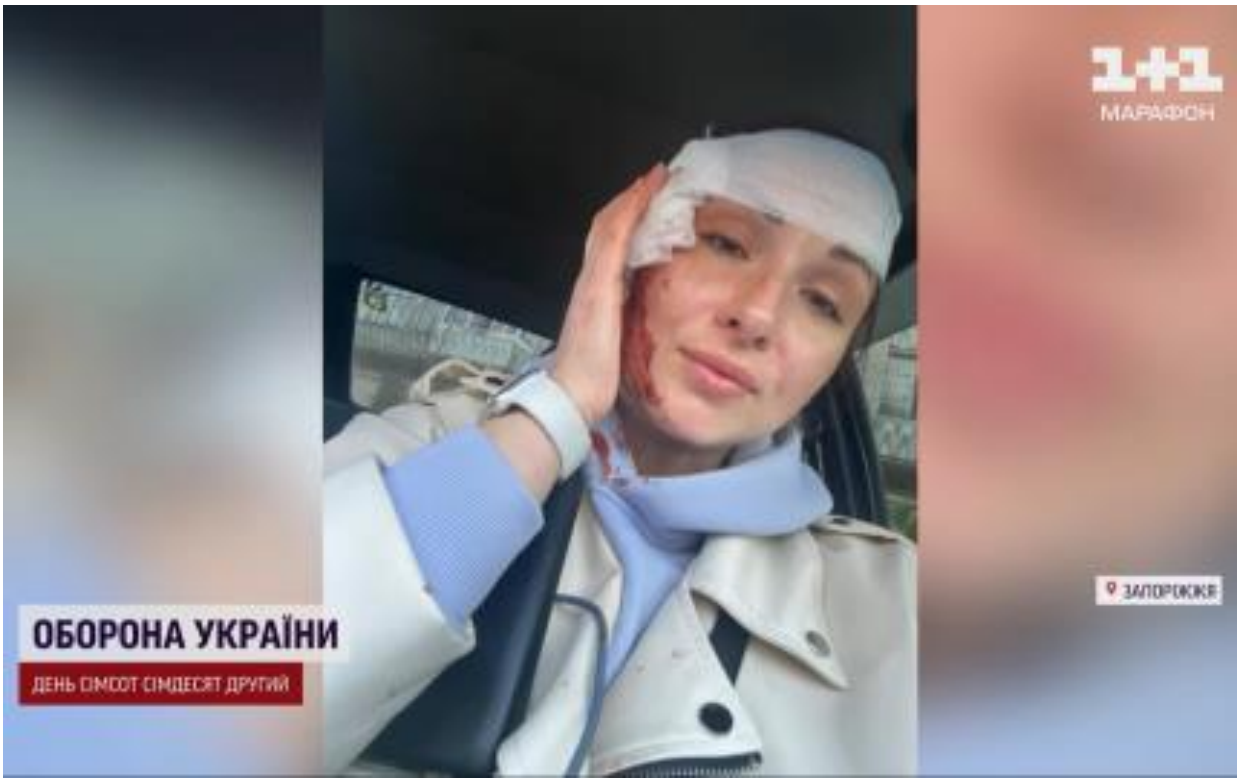

Рис. 2.1.11. Журналістка Кіра Овес отримала поранення після удару по Запоріжжю.

У період воєнного стану онлайн-медіа стикаються з численними викликами, зокрема з цензурою та протидією дезінформації. З урахуванням таких інформаційних обмежень засоби масової інформації повинні зберігати об'єктивність та достовірність своїх повідомлень та перевіряти інформацію. Це все має відбуватися у визначеному законодавством порядку. Таким чином саморегуляція стає ключовою для роботи медіа: кожна редакція встановлює власні стандарти перевірки повідомлень та шляхи підтримки етичних норм, аби не підірвати моральний дух населення та не зашкодити національній безпеці.

2.2 Порівняльна характеристика роботи онлайн-видань та пресслужб Запорізького регіону у період воєнного стану

Як комерційні медіа, так і пресслужби займаються комунікацією та інформуванням населення, проте їх функції є різними. Мета засобів масової інформації – подавати різносторонню інформацію про подію, аналізувати її, передавати людям і таким чином формувати громадську думку. Що стосується

пресслужб, вони так само мають інформувати суспільство про події, при цьому підтримуючи імідж свого роботодавця: компанії, політика, відомства або будь-якої іншої конкретної особистості.

Завдання медіа – збирати інформацію з різних джерел: у їх якості можуть виступати різні експерти, очевидці, ресурси та, зокрема, пресслужби. Водночас задача комунікаційників певного суб'єкту – організовувати конференції, публікувати офіційні заяви і відповідати на запити від журналістів, тобто надавати інфоприводи та теми для їх подальшого поширення, акцентуючи увагу на вигідних аспектах. Як ми визначили раніше, медіа виступають «четвертою владою», яка слідкує за роботою установ та захищає інтереси суспільства. Водночас, медійники відомств можуть працювати та висвітлювати інтереси будь-якої з трьох інших гілок влади: виконавчої, судової чи законодавчої.

Сьогодні пресслужби створені як в органах влади і у відомствах, так і в багатьох комерційних компаніях, громадському секторі, шоу-бізнесі тощо. Їх роль у сучасному інформаційному суспільстві стає дедалі помітнішою. Це зумовлено тим, що глобалізація комунікацій і перехід суспільства в інформаційну еру породжують потребу в оперативному та детальному обміні інформацією між різними суспільними інститутами, державою та громадянами. Як наголосив дослідник О. Чубук, саме вони покликані задовольнити інформаційні та комунікаційні потреби організацій, у рамках яких вони функціонують, та забезпечити й полегшити роботу ЗМІ, які є однією з головних ланок інформаційного обміну в суспільстві: «Євроінтеграційні процеси теж позначаються на підвищенні ролі прес-служб, надто в системі державного управління, оскільки європейська практика засвідчує відповідальну роль прес-служб в організації діяльності різноманітних державних і суспільних інститутів та у формуванні громадської думки щодо цього» [58].

Втім, робота пресслужб та видань невідмінно пов'язані – їх якісна комунікація та взаємодія забезпечує прозорість та відкритість. Саме завдяки безпосередній комунікації з журналістами комунікаційні служби реалізовують інформаційну політику та її поширення для широких верств населення –

медійники в свою чергу доносять думку до громадськості. Особливо ця взаємодія стала помітною після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Після введення воєнного стану та посилення контролю за контентом інформаційники органів влади та відомств стали чи не єдиним джерелом інформації.

Завдяки злагодженій співпраці журналісти мають можливість швидко отримати офіційні коментарі, оперативні зведення, інструкції для населення та інші важливі повідомлення, які є актуальними для громадян. Це особливо важливо під час війни, коли суспільство потребує точні та актуальні дані про ситуацію на фронті, можливі загрози та діяльність органів влади. Пресслужби, у свою чергу, використовують журналістів, як канал зв'язку з населенням, формуючи єдину інформаційну політику та розширюючи офіційні наративи, які протидіють дезінформації та паніці. Крім цього, співпраця стимулює довіру як до новинних каналів, так і до органів держави, адже громадяни розуміють, що надана інформація є перевіреною. Така взаємодія також сприяє більш ефективній боротьбі з фейками та маніпуляціями, які використовує ворог.

Сьогодні комунікаційні служби виконують регуляторну роль в інформаційному просторі: вони не лише поширюють інформацію серед медійників та безпосередньо громадян, а й контролюють, аби розповсюджений контент не порушував чинних норм законодавства, та відповідно, не зашкодив національній безпеці держави. Також, в умовах війни такі структури, особливо державних органів та силових відомствах, контролюють інформацію, щоб уникнути розголошення військових таємниць, що можуть поставити під загрозу безпеку військових чи цивільних. Саме вони повідомляють журналістам про наявність ембарго та вказують на деталі, які, з урахуванням безпекових норм, не мають «потрапляти в кадр». Це включає обмеження щодо публікації місць розташування військ, демонстрації локацій ураження, об'єктів критичної інфраструктури тощо. Крім цього, саме вони контролюють наративи, які поширюються в ЗМІ, публікують офіційні заяви, оновлюють дані про події, на яких представники видань не можуть бути присутніми з урахуванням безпекових

складових, що гарантує безпечне інформування суспільства про важливі події та рішення, зберігаючи при цьому максимальну безпеку для журналістів та інформації. Наприклад, відсутність медійників у зонах активних бойових дій або на об'єктах критичної інфраструктури пресслужби компенсують регулярними зведеннями та коментарями, що дозволяє зберегти обізнаність громадськості, не ризикуючи безпекою держави та інформаційників. Крім цього, комунікаційники відомств організовують брифінги, конференції та інші заходи з участю офіційних осіб, що дають можливість журналістам ставити питання та уточнювати інформацію.

Самим медіа варто завжди уточнювати в органах влади, у правоохоронців, рятувальників та інших повноважних відомств інформацію, аби не поширювати фейки, які можуть не лише нашкодити чи дезорієнтувати людей, але й порушити їх моральний стан. «Ніколи не публікувати дані про загибель людей, якщо не було офіційних даних від міської влади. Навіть якщо ви це знаєте з трьох джерел. Наприклад, якщо в Києві був обстріл і ви знаєте, що там були жертви, нічого про це не повідомляйте, якщо про це не сказала міська влада. Якщо ви публікуєте інформацію до того, як її повідомили офіційно, у вас можуть бути з цим проблеми. Якщо був обстріл і ДСНС опублікувало фото, ви можете це публікувати», – зазначає журналіст С. Юрченко [47].

На прикладі онлайн-видання «061.ua» та Запорізької обласної державної адміністрації ми розкрили особливості діяльності медіа під час війни, а також дослідили та узагальнили обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки. Аналізуючи мультимедійні матеріали розміщенні на сайті Запорізької обласної державної адміністрації та «061.ua» у період з 01.01.2024 до 01.06.2024 р., можна виокремити особливості та відмінності у роботі пресслужб та медіа.

Інтернет-видання «061.ua» – це інформаційний ресурс Запоріжжя, який спеціалізується на висвітленні новин міста та регіону. Він був заснований у 2009 році як частина всеукраїнської мережі CitySites, яка об'єднала локальні сайти міст [43]. Основний контент включає новини про соціальні, політичні та

культурні події, а також кримінальні репортажі, інтерв'ю та фоторепортажі. З початком війни видання «061.ua» перейшло на українську мову, підкреслюючи свою національну ідентичність. Це рішення стало частиною більшої стратегії адаптації до воєнних реалій. Що стосується сайту Запорізької обласної державної адміністрації – він є офіційним джерелом інформації про діяльність органів виконавчої влади Запорізької області. На сайті розміщується інформація про соціальні, економічні, гуманітарні, військові та інші події в регіоні. Портал також надає доступ до нормативних документів, розпоряджень голови ОДА та інших публікацій, що стосуються функціонування області.

Для того, щоб розкрити особливості діяльності медіа під час війни, дослідити та узагальнити обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки, ми здійснили контент-аналіз сайту онлайн-видання «061.ua» та Запорізької обласної державної адміністрації у період з 01.09.2024 до 01.11.2024 р. на предмет розміщення мультимедіа, їх доречності та відповідності нормам чинного законодавства за визначений період. Аналіз містить оцінку доречності мультимедіа та їх відповідності нормам чинного законодавства. Ми дослідили, чи дотримується онлайн-медіа норм чинного законодавства в мультимедійному аспекті, зокрема, в частині воєнних подій та ворожих ударів по Запоріжжю. Для проведення аналізу виокремили п’ять інформаційних приводів, тобто п’ять ворожих ударів:

- Атака 22 вересня – о 23:00 окупанти вперше атакували Запоріжжя керованими авіабомбами (КАБ). Постраждали багатоквартирні будинки, соціальні об'єкти та інфраструктуру у Вознесенівському та Дніпровському районах.
- Атака 29 вересня – вранці агресор здійснив масований авіаудар по місту, скинувши понад 10 бомб. Один із боєприпасів зруйнував багатоповерхівку, інші вибухи зачепили приватний сектор та об’єкти цивільної інфраструктури в трьох районах.
- Атака 1 жовтня – близько 12:00 відбулося щонайменше шість авіаударів, в результаті яких пошкоджено багатоповерхові та приватні будинки,

а також об'єкти інфраструктури. Постраждали 32 особи.

- Атака 7 жовтня – близько 09:30, під час повітряної тривоги, в місті пролунали вибухи, спричинені ударами КАБ. Розбудували об’єкти інфраструктури, кількість поранених співробітників зросла від трьох до шести осіб.

- Атака 19 жовтня – ввечері удар КАБ спричинив пошкодження будівель і транспорту. Вісім осіб, зокрема двоє дітей, зазнали поранень. Вибуховою хвилею вибило вікна в навколишніх будинках та закладах.

Атака 22 вересня 2024 року

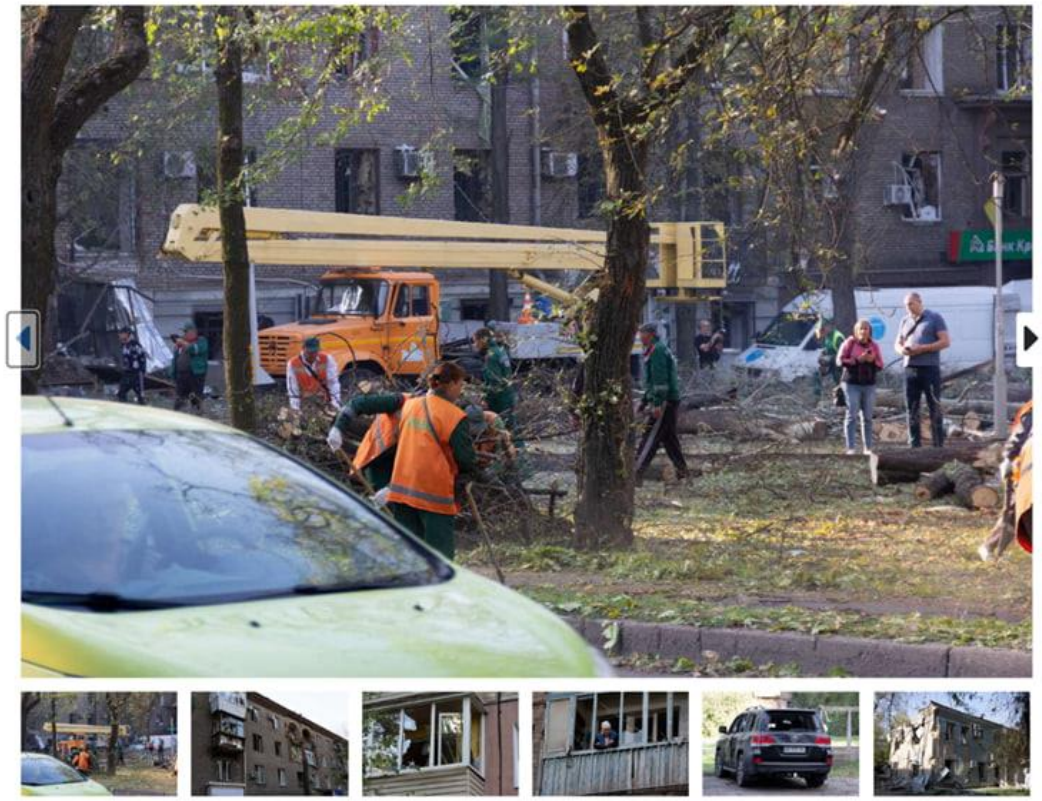

Рис 2.2.1. Фото наслідків ворожого удару по Запоріжжю 22.09.2024 Запорізької обласної державної адміністрації.

Оскільки ракетний удар ворог здійснив близько опівночі, новини починають з’являтися лише на наступний день – 23 вересня. На сайті Запорізької обласної державної адміністрації опубліковано один матеріал – «Ворог підступно атакував мирних жителів Запоріжжя: 21 людину поранено, п’ятеро – госпіталізовані». Він об’єднав текстове повідомлення з фото та відеоматеріалом.

Розміщені мультимедійні засоби відповідають усім нормам та рекомендаціям: зйомка демонструє масштаб трагедії та її деталі при цьому не вказує на місце удару.

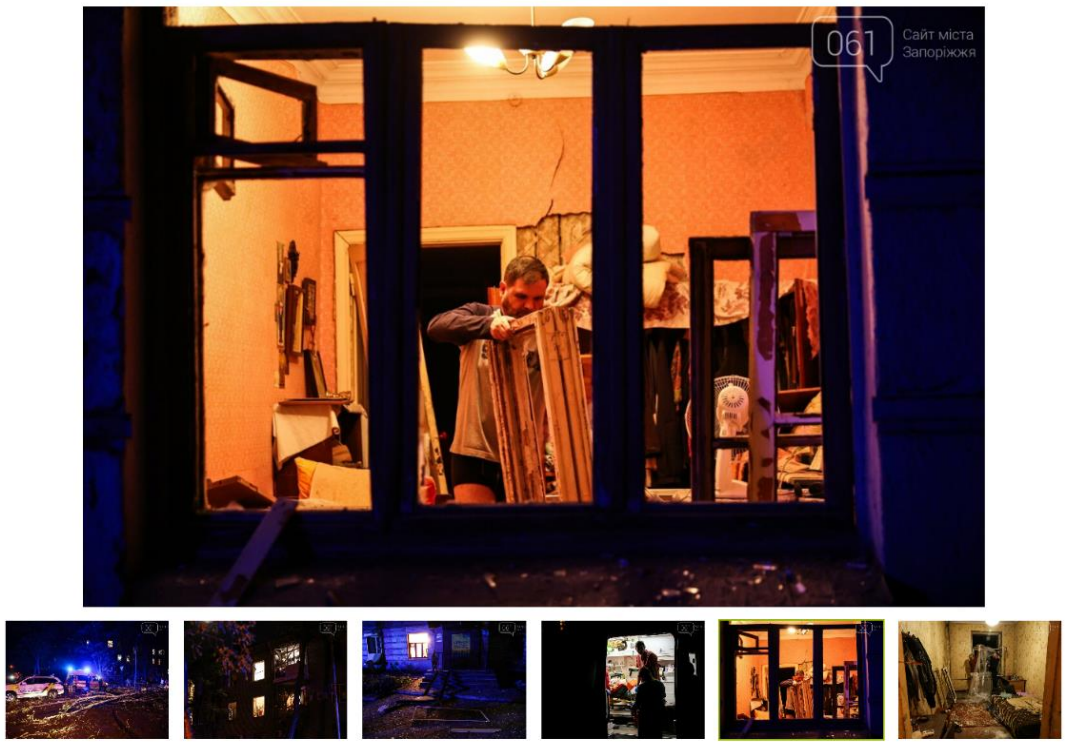

Рис 2.2.2. Фото наслідків ворожого удару по Запоріжжю 22.09.2024 «061.ua».

Що стосується «061.ua», у цей день розміщено 15 публікацій, які стосуються наслідків нічної атаки: вони стосуються як самого удару (ліквідація наслідків, стан постраждалих, вид боєприпасу, яким ворог вдарив по місту, та інше), так і впливу атаки на життя міста, зокрема перекриття руху транспорту, перебоїв у роботі комунальних систем тощо. Більшість матеріалів написані на основі текстів та підкріплені фото, які публікували пресслужби ДСНС, Запорізької міської ради, Державної екологічної інспекції південного округу та Запорізької обласної державної адміністрації. Не всі матеріали мають навіть ілюстративні зображення, а фото власного виробництва має лише матеріал «Ворог здійснив масований обстріл Запоріжжя: фоторепортаж з місця атаки» та «Повний погром: що кажуть очевидці авіаудару по Запоріжжю». Підсумовуючи можна сказати, що на сайті «061.ua», інформація щодо ворожого удару публікувалася оперативніше, ніж на сайті ЗОДА, та подана більш різнобічно,

адже при написанні матеріалів журналісти використовували дані з різних джерел.

Атака 29 вересня 2024 року

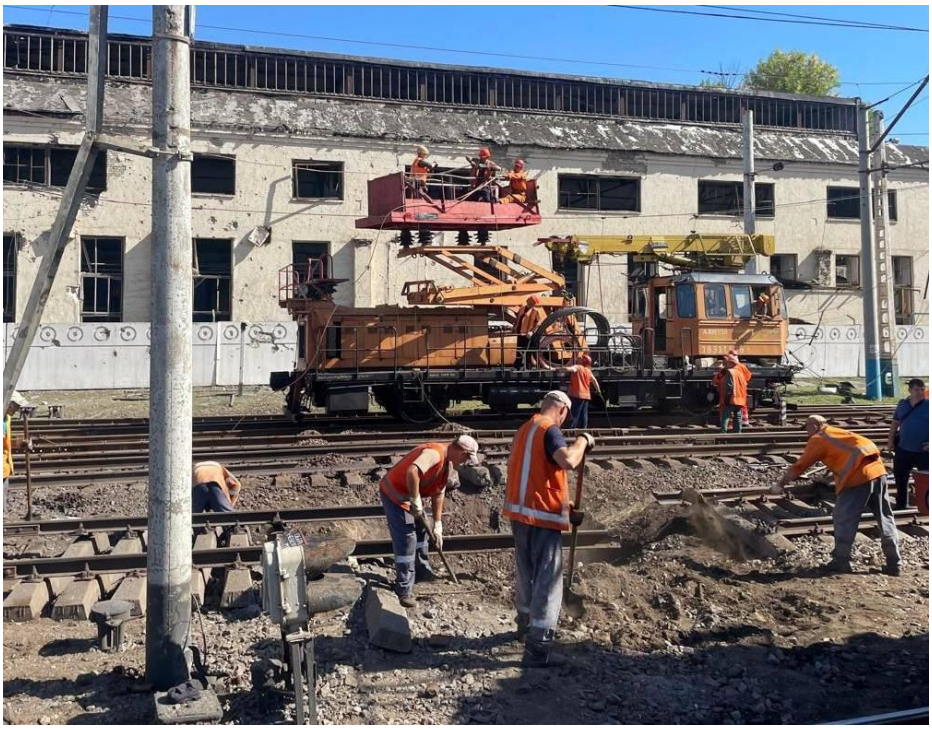

Рис 2.2.3. Фото наслідків ворожого удару по Запоріжжю 29.09.2024.

На сайті Запорізької обласної державної адміністрації опубліковано один матеріал, підкріплений фото та відео, а на «061.ua» – 17. У цілому, робота обох джерел в цю дату збігається з попереднім прикладом, проте з єдиним винятком – на сторінці сайту новин розміщено публікацію про пошкодження залізничного вокзалу «Запоріжжя-1» «У Запоріжжі пошкоджено будівлю залізничного вокзалу», в якій пишуть про зміну розкладу руху потягів у зв’язку з ворожою атакою. Залізничний вокзал/станція належать до об’єктів критичної інфраструктури, тому фотографувати цей об’єкт можна лише з дозволу правоохоронців та з дотриманням усіх вимог. Власне, «061.ua» не підкріплюють свій матеріал фотографією, що є правильним в умовах воєнного стану. У наступній публікації – «Відновлено рух поїздів на станції Запоріжжя-1, пошкодженої внаслідок обстрілу» журналісти ставлять фотографію ліквідації пошкоджень вокзалу – зображення вони взяли із офіційного сайту

«Укрзалізниці» – де видно виключно роботу залізничників та вибиті вікна, що не порушує чинні вимоги законодавства.

Атака 01 жовтня 2024 року

На сайті Запорізької обласної державної адміністрації опубліковано один матеріал, підкріплений фото та відео, а на «061.ua» – 12. Кількість і частота публікацій впливає на рівень довіри та зацікавленості аудиторії. Постійне оновлення матеріалів формує у читачів враження оперативності в інформуванні, що особливо важливо під час висвітлення таких подій. У той час, коли пресслужба готує розширені матеріали з повними або проміжними результатами, оперативні оновлення на сайтах онлайн-видань дають можливість читачам майже відразу отримувати інформацію і стежити за розвитком подій у реальному часі.

Новини порталу «061.ua» залучають увагу реципієнтів своєю оперативністю: кожне нове фото чи повідомлення допомагають створити повну картину подій, дозволяючи читачам відчувати себе її безпосередніми «свідками», тобто читачі відчувають себе частиною інформаційного потоку, а не пасивними споживачами новин. Зрештою, швидке реагування на запити аудиторії за рахунок регулярних оновлень зміцнює довіру та сприяє формуванню лояльної аудиторії.

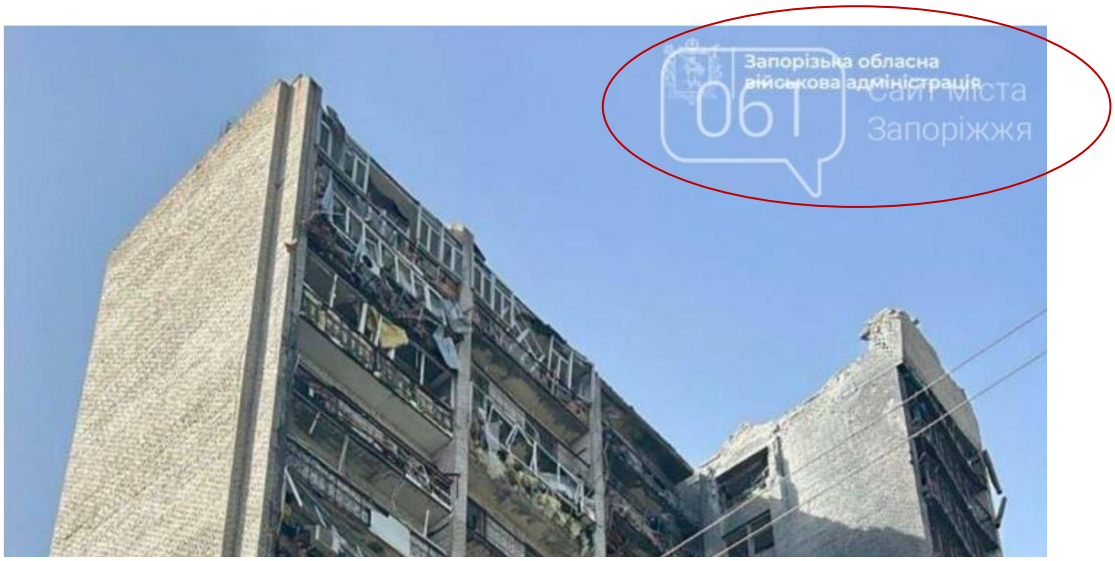

Рис 2.2.4. Фото наслідків ворожого удару по Запоріжжю 01.10.2024 онлайн видання «061.ua».

Однак, тут варто відзначити спробу «061.ua» привласнити собі фотографії Запорізької обласної військової адміністрації. Журналісти видання вирішили наклеїти свій водяний знак – знак на документі, який вказує на власника цього фото, відео або документа. Це порушує норми журналістської етики.

Атака 07 жовтня 2024 року

На сайті Запорізької обласної державної адміністрації не опубліковано жодного матеріалу, на сайті «061.ua» – одна публікація. У цей день ворог уразив критичну інфраструктуру Запоріжжя – який саме медіа не уточнює. Такий підхід до висвітленні подій, що пов’язані із забороною розкривати деталі атаки на об'єкти критичної інфраструктури. Розголошення точного місця удару або масштабу ураження може використовувати противник для коригування наступних обстрілів, що створить додаткову загрозу для регіону.

Пізніше «061.ua» публікує матеріал з вказанням факту ураження по об’єкту – ані локації, ані фотографії постраждалого об’єкту, яка могла б вказати на місце немає. Безпекові заходи вимагають від медіа обмежуватися лише загальними відомостями, такими як факт обстрілу, без деталізації наслідків.

Атака 19 жовтня 2024 року

На сайті Запорізької обласної державної адміністрації опубліковано один матеріал, підкріплений фото та відео, а на «061.ua» – 4. Цього разу медіа не публікували власні фотоматеріали – використовували виключно зображення пресслужб Запорізької обласної державної адміністрації та національної поліції. Про те, що фото належить ГУ Національної поліції в Запорізькій області йдеться у заголовку. Крім цього, на світлині присутній їх водяний знак.

Рис 2.2.5. Фото наслідків ворожого удару по Запоріжжю 19.10.2024 Запорізької обласної державної адміністрації.

Підбиваючи підсумки порівняння сайту видання та офіційного порталу влади можна сказати, що сучасні медіа активно підтримують інтерес аудиторії за рахунок саме завдяки швидкому реагуванню на події. Публікуючи нові фото і повідомлення в режимі реального часу, вони не просто інформують, а й створюють відчуття особистої присутності для своїх читачів. Завдяки постійному оновленню даних та новим матеріалам, у читачів формується глибший емоційний зв’язок із контентом, що значно посилює їхню довіру. На вимогу державних органів, українські медіа пітримують чітку та виважену політику та публікують інформацію лише після її перевірки. На відміну сайтів офіційних джерел, засоби масової інформації часто пропонують більш повну інформацію та емоційну інформацію з дотриманням балансу думок. Вони висвітлюють подію з різних боків, залучають експертів та свідками тощо. Крім цього, журналісти проводять аналіз та розслідування. Незалежні видання можуть торкатися більш емоційних тем, які офіційні сайти не можуть публікувати в такій кількості.

Сучасні онлайн-медіа використовують інтерактивний формат – опитування, інфографіки, відео в реальному часі та коментарі читачів – це посилює залученість аудиторії. Це в поєднанні з засобами мультимедіа робить матеріали більш динамічними та легкими до сприйняття. Це сприяє підвищенню інтересу до сайту. Завдяки активному використанню фото та відео контенту, а також швидкі публікації матеріалів, онлайн медіа виграють в оперативності та різноманітності подачі, що дозволяє їм сформувати стійкий зв’язок із аудиторією, на відміну від офіційних порталів, у яких переважає точність та стриманість.

ВИСНОВКИ

У журналістських матеріалах фото та відео відіграють провідну роль, адже вони допомагають не тільки передавати інформаційні повідомлення, а й створити емоційний зв'язок між медіа та аудиторією. Візуальний контент робить новини більш зрозумілими, занурюючи реципієнта в подій та покращує розуміння контексту. Засоби мультимедіа здатні передати те, що важко описати словами, зокрема, настрій та її атмосферу. Фото та відео підвищують довіру аудиторії до публікації, адже вони сприймаються читачем як прямий доказ того, що подія дійсно відбулася. Крім цього, матеріал, який було підкріплено зображенням краще запам'ятовується та довше зберігається у пам'яті. У боротьбі за першість, сучасні видання працюють над яскравим і захоплюючим візуальним контентом сучасних виданням де конкуренція за увагу аудиторії дуже високий, яскравий і захоплюючий візуальний контент стає невід'ємною частиною успішного журналістського матеріалу.

Проаналізували особливості побудови інформаційного простору України на початку повномасштабного вторгнення, який заполонили численні фотографії та відео з місць ворожих обстрілів, наслідками ударів, переміщення військової техніки та інших подій, які пов'язані з бойовими діями. Багато громадян розсилали таку інформацію медіа або публікували самостійно не розуміючи, що деякі дані можуть стати в нагоді ворогу для коригування вогню, збору даних про розташування стратегічно важливих об'єктів, тощо. Крім цього, росіяни використовували фото у своїх пропагандистських цілях. Саме тому з перших днів війни органи влади, правоохоронні органи та військові почали наголошувати на обмеженнях таких публікацій, адже деякі пости та публікації в соцмережах та на інформаційних ресурсах могли зашкодити національній безпеці. Заборона на публікацію об'єктів критичної інфраструктури, військових та їх техніки місць ураження тощо стало важливою частиною інформаційної стратегії в умовах гібридної війни.

Дослідили рекомендації щодо безпечного користування соціальними мережами для забезпечення інформаційної безпеки в Україні, які розробили Міністерство оборони, Державна служба спеціального зв'язку та інші органи, що на постійній основі інформують суспільство про обмеження та небезпеку подібних публікацій. Для журналістів створено спеціальні інформаційні кампанії, спрямовані на пояснення наслідків необережного поширення даних – такі заходи включають роз'снення, які самі об'єкти не заборонено знімати, як уникати геолокаційних прив'язок і як контролювати конфіденційність власних акаунтів.

Виявили компоненти роботи журналістів, від яких «потерпають» працівники інформаційної сфери у період воєнного стану – цензуру та самоцензуру, яка диктується законодавством України. Журналісти змушені утримуватися від публікації певних матеріалів або редагувати свої репортажі, аби не порушити норми законодавства. Крім того, зростає роль державних комунікаційних органів, які надають офіційну інформацію для медіа та забезпечують виконання функції «фільтрації» новин. Таким чином недостатня кількість інформації для матеріалів компенсується роботою пресслужб. У період воєнного стану практика співпраці медійників відомств та журналістів стала особливо популярною: не тому що пресслужби чи організатори заходів мають певну стратегію поширення інформації, а виключно з безпекових умов для всіх сторін – як для організаторів та учасників події, так і для самих журналістів. Крім цього, до завдань таких комунікаційників можна віднести боротьбу з фейками та маніпуляціями, які можуть бути спрямовані на відомств та структур. Вони роз'яснюють резонансні питання, рішення уряду і допомагають зберегти довіру суспільства до державних органів. Цей процес забезпечує відкритість та прозорість влади, а також дозволяє медіа оперативно отримувати коментарі та роз'яснення, необхідні для створення матеріалів – вони надають інформацію, яка підтримує моральний дух громадян в умовах воєнного стану. Втім, основна відповідальність за безпеку публікацій зберігається на кожному громадянині –

відповідальне ставлення до контенту не лише розвиває навички медіаграмотності, а й захищає їх.

Для того, щоб розкрити особливості роботи медіа під час війни, ми дослідили та узагальнили обмеження для громадян та медіа щодо фото та відеозйомки, ми здійснили контент-аналіз сайту онлайн-видання «061.ua» та Запорізької обласної державної адміністрації у період з 01.09.2024 до 01.11.2024 р. на предмет розміщення мультимедіа, їх доречності та відповідності нормам чинного законодавства за визначений період. Аналіз містить оцінку доречності мультимедіа та їх відповідності нормам чинного законодавства. Ми дослідили, чи дотримується онлайн-медіа норм чинного законодавства в мультимедійному аспекті, зокрема, в частині воєнних подій та ворожих ударів по Запоріжжю. Для проведення аналізу виокремили п’ять інформаційних приводів, тобто п’ять ворожих ударів.

Під час аналізу виявили, що публікації на обох сайтах не мають інформації, яка б загрожувала інформаційній та національній безпеці. Під час дослідження мультимедійного контенту, таких даних, як точні локації обстрілів або зображення стратегічних об’єктів не виявили. Мультимедійні матеріали, розміщені на сайтах, здебільшого мають інформативний характер, спрямований на підвищення обізнаності населення щодо загроз, але без розголошення критичної інформації. При цьому, сайт «061.ua» обмежує загальні фотографії та графічні зображення, вибираючи детальні знімки, які можуть розкрити вразливі моменти чи інші конфіденційні дані. Результати дослідження демонструють, онлайн-медіа та пресслужби державних органів в умовах воєнного стану дотримуються чітких вимог до публікації мультимедіа. Таким чином вони підтримують інформаційну та національну безпеку та відповідність публікацій нормам законодавства. Така взаємодія вказує не лише на відповідальність а й на узгодженість в збереженні єдиного інформаційного середовища.

Отже, використання фото та відеоконтенту під час бойових дій має контролюватися органами державної влади, аби уникнути порушень Законодавства та, відповідно, гарантувати безпеку держави. Завдання медіа

– висвітлювати події з різних точок зору, аналізувати їх і доносити до аудиторії, формуючи громадську думку. Пресслужби мають на меті також інформувати суспільство, але з акцентом на підтримку позитивного іміджу свого роботодавця. У період воєнного стану робота всіх фахівців медійної сфери спрямовано на створення безпечного інформаційного середовища та протидії фейковим повідомленням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамець А. До Дня журналіста: 7 українських репортерів та публіцистів, яких знають у світі. *24 Канал*. URL: http://surl.li/myykql (дата звернення 20.10.2024).

2. Білоусенко О. Фактчекери – це сапери, які знешкоджують інформаційні міни. *Детектор медіа.* URL: http://surl.li/ufrvie (дата звернення 20.07.2024).

3. Брезгунова Л. «Четверта влада» в Україні: міф чи реальність. *Press Association UA*. URL: https://pressassociation.org.ua/ua/tag/zhurnalisti-ukra%D1%97ni/ (дата звернення 20.07.2024).

4. Варченко-Троценко Л., Тютюнник А. Використання візуалізації даних в системі електронного навчання. *Відкрите освітнє є-середовище сучасного університету. Серія : Освітні, педагогічні науки*. 2022. № 12. С. 21–31.

5. Верстюк І. Яку журналістику ми отримаємо внаслідок війни. *Детектор медіа.* URL: http://surl.li/yeeyea (дата звернення 22.09.2024).

6. Гнатовський М., Короткий Т., Хендель Н. Міжнародне гуманітарне право : довідник. Одеса : Фенікс, 2015. 90 с.

7. Головенко Р. Рік роботи МедіаЧеку: найбільше скарг на недостовірність та джинсу. *Інститут масової інформації*. URL: http://surl.li/zncqyq (дата звернення 22.09.2024).

8. Давід Е. Курс лекцій : Принципи права збройних конфліктів. Брюссель : Вільний університет Брюсселя, 2011. 281 с.

9. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 20.07.2024).

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. *ZakonOnline*. URL: http://surl.li/lmtdic (дата звернення 20.07.2024).

11. Дуцик Д., Орлова Д., Будівська Г. Аналітичний звіт «Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні» за лютий-червень 2022 року. *Jta.com.ua.* URL: http://surl.li/inpavs (дата звернення 20.07.2024).

12. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 20.07.2024).

13. Жовтко Г. Як українські журналісти ведуть «літопис російської пропаганди». *Громадський простір.* URL: http://surl.li/mkejpe (дата звернення 22.09.2024).

14. Засідко Б. «Військовий журналіст має виховуватися в певному дусі, розуміти, що таке служба, розуміти себе в службі, любити армію і бути армійцем», – Тарас Грень. *Національна спілка журналістів України.* URL: http://surl.li/ylggul (дата звернення 20.10.2024).

15. Інститут масової інформації. Правові поради. Погрози журналісту. *Інститут масової інформації.* URL: http://surl.li/wjdstd (дата звернення: 01.11.2024).

16. Інформаційна служба Дніпровського ЦЖС. Як боротися з прихованою пропагандою: професійні поради для медійників. *Національна спілка журналістів України.* URL: http://surl.li/eubkhu (дата звернення 20.10.2024).

17. Інформаційна служба НСЖУ. Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії. *Національна спілка журналістів України.* URL: http://surl.li/yclhxe (дата звернення 20.07.2024).

18. Карловський Д. Росія готує провокації як привід для ракетних ударів

по Києву – Єрмак. *Українська правда.* URL: https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/04/13/7339402/ (дата звернення 22.09.2024.)

19. Ковпак В., Пенчук І. Медіасфера як простір соціальних інститутів та соціальних смислів української діаспори. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації.* 2014. № 3. С. 8–11.

20. Комісія з журналістської етики. «Нові виклики, з якими ми не стикались»: у 58% опитаних журналістів повністю або частково виникають складнощі у висвітленні війни», – дослідження КЖЕ. *Комісія з журналістської етики.* URL: http://surl.li/mcybwp (дата звернення 22.09.2024).

21. Комісія з журналістської етики. Робота Комісії з журналістської етики на тлі повномасштабної війни в Україні: огляд за 2022 рік. *Комісія з журналістської етики.* URL: http://surl.li/xohgyp (дата звернення 22.09.2024).

22. Комісія з журналістської етики. Щодо матеріалу «Правила життя автівок з харківськими номерами у Полтаві» в інтернет-виданні Коло.News (Новини Полтави). *Комісія з журналістської етики.* URL: http://surl.li/cqlkte (дата звернення 22.09.2024).

23. Копотун І., Коропатнік І., Микитюк М., Павлюк О. та ін. Військова журналістика. Український аспект: становлення української військової журналістики; місце військової журналістики у медіапростір у період воєнного стану; правові підстави діяльності військових журналістів під час воєнних дій. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 676 с.

24. Лаврик О. Основи журналістики : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2008. 73 с.

25. Лавришин Ю. Андрій Коваленко, ЦПД: «Зараз росіяни займаються винятково резонуванням проблеми, але вони вже не задають порядок денний». *Детектор медіа.* URL: http://surl.li/zetbhq (дата звернення 20.10.2024).

26. Лубінець Д. Публікація в офіційному Телеграм-каналі від 16.09.2023. *Омбудсман Лубінець Дмитро.* URL: https://t.me/dmytro_lubinetzs/3775 (дата

звернення 20.07.2024).

27. Мамаєнко К. Військовий журналіст Тарас Грень: «Мені подобається, що маю можливість долучитися до правдивої історії». *Національний університет «Львівська політехніка».* URL: http://surl.li/ofofdu (дата звернення 20.07.2024).

28. Михайлів В. Росіяни брешуть, що українців «масово арештовують» і «катують» за дзвінки на російські телефонні номери. *Детектор медіа.* URL: http://surl.li/cremfj (дата звернення 03.11.2024).

29. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Міжнародне гуманітарне право. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій.* URL: http://surl.li/yjdkke (дата звернення 20.07.2024).

30. Мірошниченко В. Проблематика фінансування ЗМІ під час воєнного стану та шляхи її вирішення. *Діалог: Медіастудії.* 2023. № 29. С. 117–124.

31. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Мобілізація та діяльність ТЦК: Національна рада закликала медіа до коректного висвітлення теми. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.* URL: http://surl.li/ghtdgd (дата звернення 22.09.2024).

32. Нацрада: Україна з лютого втратила 284 частоти, 164 українські мовники припинили свою роботу. *Детектор медіа.* URL: http://surl.li/mtmfax (дата звернення 20.07.2024.).

33. OCBITA.UA. Українська преса за часів другої світової війни. *OCBITA.UA.* URL: https://osvita.ua/vnz/reports/journalism/22588/ (дата звернення 20.07.2024).

34. Петрик Ю. Англомовні терміни для піарників: словник кураторки Global PR. All Right Reserved. *Projector Mag.* URL: https://prjctr.com/mag/pr_vocabulary (дата звернення 22.09.2024).

35. Пилипів І. Майбутнє відкритих даних під питанням. До якої інформації хоче обмежити доступ держава? *Економічна правда.* URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/21/691717/ (дата звернення 20.07.2024).

36. Полякова В. Що таке ботоферма і як це працює? *Ґвара Медіа.* URL: https://gwaramedia.com/shho-take-botoferma-i-yak-cze-praczyuie/ (дата звернення 22.09.2024).

37. Полянська Є. Засоби масової інформації – четверта гілка влади. *Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи».* Суми : Сумський державний університет. 2019. С. 124–126.

38. Пояснювальна записка : Проект Постанови про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану від 05.09.2022 № 7739. *Верховна Рада України*. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1462642 (дата звернення 20.07.2024).

39. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних : Закон України від 09.04.2015 № 319-VIII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19#n21 (дата звернення 20.07.2024).

40. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text (дата звернення 20.07.2024).

41. Про застосування і скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Указ Президента України від 22.05.2024 №340/2024. *Офіс Президента України*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3402024-50897 (дата звернення 20.07.2024).

42. Про застосування і скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Указ Президента

України від 22.05.2024 №340/2024. *Офіс Президента України*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3402024-50897 (дата звернення 20.07.2024).

43. Про нас. *Сайт міста Запоріжжя «061».* URL: https://www.061.ua/info/about (дата звернення 22.09.2024).

44. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 28.05.2015 № 28. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 20.07.2024).

45. Проект Закону : Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядуваннявід 07.12.2021 № 6401. *Верховна Рада України.* URL: http://surl.li/gmneoj (дата звернення 20.07.2024).

46. Рекомендації Міністерства цифрової трансформації України щодо переліку наборів даних які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних від 25.04.2023. *Міністерство цифрової трансформації України.* URL: http://surl.li/sshbkt (дата звернення 20.07.2024).

47. Рябоштан І. Як журналістам працювати на війні. 15 порад про підготовку, поведінку, комунікацію та блокпости. *Детектор медіа.* URL: http://surl.li/wnxdew (дата звернення 22.09.2024).

48. Скоростецький В. Воєнкор із Франції займеться арт-терапією ветеранів АТО/ООС. *АрміяInform.* URL: http://surl.li/xrbiej (дата звернення 20.10.2024).

49. Слободянюк А. Роль громадської думки в процесі демократизації влади (історико-соціологічний аспект). *Вісник Київського національного університет імені Тараса Шевченка. Серія : «Соціологія. Психологія. Педагогіка».* 2001. № 10. С. 17–20.

50. Солов'ян В. Дуже чорний гумор: меми як інструмент російської пропаганди. *Ukraine crisis media center.* URL: http://surl.li/dobosi (дата звернення 22.09.2024).

51. Стефанчук Р. Публікація в офіційному на Фейсбук-сторінці від 05.10.2023. *Фейсбук.* URL: http://surl.li/bcphfm (дата звернення 20.10.2024).

52. Томіленко С. Публікація в офіційному на Фейсбук-сторінці від 02.05.2023. *Фейсбук.* URL: http://surl.li/fzueuh (дата звернення 22.09.2024).

53. Тур'ян О. Психологічний аналіз сутності та ознак діяльності журналістів в екстремальних умовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації.* 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 58–64.

54. Українська націоналістична преса УВО, ОУН, УПА, УГВР (1928-1951). *Український портал «Таємна Січ».* URL: http://surl.li/fdvtnm (дата звернення 20.07.2024).

55. Укрінформ. Інформаційний вплив Російської Федерації на звільнених та окупованих територіях. Що змінилося за 6 років. *YouTube*. URL: http://surl.li/mipxtx (дата звернення 20.07.2024).

56. Формос Ю. Військова журналістика: як діяти у зоні бойових дій. *Факультет журналістики.* URL: http://surl.li/irgcho (дата звернення 20.10.2024).

57. Центр медіа-плюралізму та свободи медіа. Медіаландшафт України у 2022 році: воєнний стан неминуче обмежив свободу слова, а Telegram став основним джерелом новин під час війни. *The Centre for Media Pluralism and Media Freedom.* URL: http://surl.li/juckmz (дата звернення 22.09.2024).

58. Чубук О. Організація роботи пресслужби : навчально-методичний посібник. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. 184 с.

59. Чувардинський О. «Четверта влада» в структурі громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2006. № 32. С. 455–467.

60. Штогрін І. Якою має бути інформаційна політика України в умовах війни? *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28338927.html (дата звернення 22.09.2024).

61. Юхименко М. Виклики ЗМІ військового часу у 2022 році. Яка нам

журналістика потрібна, щоб перемогти загарбників? *Souspilnist Foundation*. URL: http://surl.li/bzhutl (дата звернення 20.10.2024).

62. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення 20.10.2024).

63. BBC News Ukraine. «Її не можна було спинити». Історія журналістки Вікторії Рощиної, яку вбив російський полон. *BBC News Ukraine.* URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cdxrp2n5j1no (дата звернення 20.10.2024).

64. Chas News. Авіаудар по Києву 5 червня: що відомо. *Chas News.* URL: https://chas.news/news/aviaudar-po-kievu-5-chervnya-scho-vidomo (дата звернення 22.09.2024).

65. Information Portal REPORTER. Воєнна журналістика: Викриття правди на передовій. *Information Portal REPORTER.* URL: https://reporter.zp.ua/voyenna-zhurnalistika-wnq.html (дата звернення 20.07.2024).

66. Malik N. From the Archive: William Howard Russell and The Crimean Wars Cultural Legacy. *British Online Archives*. URL: http://surl.li/eipllu (date of application 20.10.2024).

67. Royal Museums Greenwich. Who were the Van de Veldes? *Royal Museums Greenwich.* URL: http://surl.li/spxuki (date of application 20.10.2024)

68. Salmon J. Dictionnaire de droit international public. Bruylant : Universités francophones, 2001. 1198 p.

69. Stop Fake. Фейк: У Польщі український біженець заробляв на автопідставах – телеканал Euronews. *Stop Fake.* URL: http://surl.li/bwlvrt (дата звернення 22.09.2024).

70. Ukrainian Media Center. FAQ Що треба знати іноземному журналісту, який розпочинає роботу в Україні. *Ukrainian Media Center*. URL: https://mediacenter.org.ua/uk/faq/ (дата звернення 20.10.2024).

ДОДАТОК А

Текст наукової статті

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 004.774:[070:004](477.64)"364"

О. О. Артамонова
студентка 2 курсу магістратури факультету журналістики
Т. А. Рогова
кандидат наук із соціальних комунікацій
доцент кафедри журналістики
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66А, м. Запоріжжя, Україна, 69600

МУЛЬТИМЕДІЙНІСТЬ ОФІЦІЙНИХ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ

Медійне поле у прифронтовому місці постійно вимушено пристосовуватися до постійних викликів: робота кореспондентів у небезпечних зонах, регулярні (перманентні) сигнали повітряних тривог, психологічні проблеми працівників редакцій, викликані постійними стресами, інтенсифікація потоку інформації, конкуренція, боротьба за увагу аудиторії у сегменті оперативності, точності подачі даних, поява локальних («цивільних» – із широкою тематикою контенту, яка оперативно підлаштовується під певні інформаційні приводи – прим.авт.) мікромедіа, які існують лише в соціальних мережах тощо. ***Мета дослідження:*** визначити особливості подачі інформації в мультимедійних онлайн-виданнях саме державних органів у воєнний час, проаналізувавши контент сайту Запорізької обласної державної адміністрації.

Методологія дослідження *базується на використанні кількісно-якісного аналізу матеріалів на сайті ЗОДА* (25.05.2023, 01.06.2024 та 29.06.2024.) на предмет оперативності подачі та використання засобів мультимедіа. Обрання дат пояснюється ракетними обстрілами міста та області: 25.05.2023 – удар по терміналу Міжнародного аеропорту «Запоріжжя», 01.06.2024 – удар по греблі Дніпровської ГЕС, 29.06.2024 – удар по середмістю Вільнянська, тому, на нашу думку, доречно проаналізувати як сайт державного органу подає офіційну інформацію про патогенні інформаційні приводи, які мультимедійні засоби для цього використовує.

Результати. *Аналіз джерельної бази, опублікованого на сайті ЗОДА (https://www.zoda.gov.ua/) контенту виявив: на сайтах офіційних органів дотримуються*

чинного законодавства на предмет висвітлення інформації патогенного характеру, інколи нівелюючи оперативністю, але дотримуючись законодавчих норм. Було зазначено, що сьогодні саме практичні кейси активніше розвиваються за наукові розробки в царині соціальних комунікацій, що свідчить про швидкий розвиток медіаіндустрії під впливом мілітарних викликів. Наголошено на проблемі некоректного сприйняття аудиторією термінів «військова журналістика» та зазначено наслідки, яка несе ця ситуація.

***Новизна** полягає у першій спробі описати принцип подання чутливої інформації патогенного характеру на сайті обласної державної адміністрації прифронтового міста із залученням мультимедійних засобів.*

***Практичне значення.** Результати дослідження можуть бути використані під час викладання дисциплін, пов'язаних із робою пресслужб, діяльністю військових журналістів, під час наповнення курсів з медіаграмотності, що цікаві здобувачам освіти, практичним журналістам для підвищення навичок та компетенцій, викладачам профільних факультетів.*

Ключові слова: мультимедіа, фото та відео контент, професійні стандарти, воєнний стан, юридичний аспект, журналістська етика.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення рф на територію України багато у чому змінило масмедійну діяльність, зокрема додавши їй ще більшої важливості не лише оперативності, але й наочності. Оскільки активно почали з'являтися Telegram-канали від різних адміністраторів, що швидко повідомляють інформацію, часом не завжди точну і перевірену, перед офіційними сайтами, зокрема державних органів, постали нові виклики та завдання для утримання уваги аудиторії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники Н. Дащенко, О. Кушнір та Т. Решетуха зазначають, що збройні конфлікти XXI ст. вчергове підкреслили важливість дотримання цифрової безпеки журналістів, що спровокувало активну появу спеціалізованих тренінгів, курсів, проте і загострило проблему – відсутнє єдине спільне розуміння цього терміну, як з боку медійників, так науковців та спільноти загалом [3]. Актуальною є розвідка Д. Гавловського, у якій автор зазначає: «Російські пропагандистські засоби впливу на суспільство стали більш гострими та жорсткими, інформаційний потік фейків настільки інтенсифікувався, що пересічним громадянам іноді важко проводити ідентифікацію інформаційних повідомлень як правдивих чи фейкових. Одним із факторів, що перешкоджають цьому процесу, є поширення фейків так званими «агентами впливу» – блогерами, лідерами думок, інфлюенсерами» [2, с. 41]. У такій ситуації особливо важливим є можливість отримувати інформацію з перевірених офіційних джерел. У дослідженні були використані праці, таких авторів як І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С.

Пасіка, С. Пєтков, де сфокусовані основні аспекти військової журналістики. Розвідка О. Тур'ян дозволила наголосити на аспектах діяльності журналіста у екстремальних умовах. У цій статті авторки використали результати досліджень змін сфери медіаграмотності у період з 24 лютого 2024 року, що проводилося силами ЛТА.

Мета дослідження – визначити особливості подачі інформації в мультимедійних онлайн-виданнях державних органів у воєнний час, проаналізувавши контент сайт Запорізької обласної державної адміністрації (25.05.2023, 01.06.2024 та 29.06.2024.) на предмет оперативності подачі та використання засобів мультимедіа. Обрання дат пояснюється ракетними обстрілами міста та області: 25.05.2023 – удар по терміналу Міжнародного аеропорту «Запоріжжя», 01.06.2024 – удар по греблі Дніпровської ГЕС, 29.06.2024 – удар по середмістю Вільнянська, тому, на нашу думку, доречно проаналізувати як сайт державного органу подає інформацію про патогенний інформаційний привід та які мультимедійні засоби для цього використовує.

Дослідження базується на використанні теоретичних та емпіричних методів. За допомогою спостереження та синтезу мультимедіа, опублікованих на сайті Запорізької обласної державної адміністрації, описано правила роботи в умовах надзвичайних ситуацій та основні вимоги до використання фото та відео контенту.

У наукових працях, зацитованих у цій розвідці, описано наслідки впливу повномасштабної війни на роботу онлайн видань та контенту взагалі, а також специфіку підготовки медіапродукту в умовах воєнного стану. Існує низка чітко визначених законодавством України правил, які медійники, як і будь-які громадяни своєї країни, мають виконувати. Порушення таких норм провокують судові справи, кримінальні процеси; деякі як поодинокі, так і масові випадки можуть мати негативні наслідки для безпеки нашої країни. При цьому, не лише приватні медіа, а й іноді пресслужби організацій безвідповідально ставляться до висвітлення заходів; недостатня обізнаність в сфері мультимедіа може наражати на небезпеку багато людей, зокрема через ситуацію публікації адрес потрапляння ракет, місць розташування техніки, військових, маршрути пересування, будівництва оборонних споруд тощо..

Не лише журналісти та воєнні кореспонденти, але й працівники пресслужб мають проходити регулярні навчання в сфері медіаграмотності в умовах воєнного стану, підвищуючи компетентність у додержанні визначених законодавством норм. Наразі особливо важливо дотримуватись законодавства і не публікувати тих даних, які можуть прямо чи опосередковано нести небезпеку державі та її громадянам.

ІІІ. Результати

Розмежування діяльності журналістів і ототожнення військової журналістики напряму з військовим напрямком, та, відповідно, ототожнення військового та людини, відповідальної за інформаційний матеріал, сприяло радше підміні понять, ніж якісному інформуванню населення. Через це, вважаємо, що у суспільстві активно просувалась думка, що термін «військова журналістика» введено аби уникати відповідальності за посягання на журналістські стандарти та свободу слова. У навчально-практичному виданні «Військова журналістика. Український аспект» І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Пєтков вказували на наступне: «За таким підходом теорії виявилися недостовірними і виявилося, що військова журналістика поступово втрачає будь-який зв'язок з універсальною та повністю модифікується в пропаганду, а цивільна – навпаки, набуваючи рис мілітарної, наслідує й найгірші її вади» [7, с. 363].

Важливо, що військовий журналіст – це не медійник армії, а людина яка в цілому розповідає суспільству про армію, бойові дії та зрештою наслідки, які вони мають. Через таку суперечливість та всеохопленість поняття науковці не можуть дати єдиного, максимально повного визначення поняття «військова журналістика». Окрім того, спостерігається ситуація, коли практично медійна діяльність розвивається набагато швидше, ніж теоретичне підґрунтя, оскільки далеко не всі «робочі» ситуації прописані у підручниках, постійно з'являються нові жанрові різновиди та гібриди, існує попит від аудиторії на документальний мультимедійний контент, але при цьому він не має протирічити законодавчим вимогам.

Працюючи у небезпечних умовах, зокрема прифронтового міста, журналісти теж можуть стати жертвами обстрілів, зокрема і повторних. Наприклад, 5 квітня 2024 року після потрапляння ракети в один із районів Запоріжжя рятувальники та медійники виїхали на місце, проте російські окупанти повторно обстріляли цю ж локацію, і кількість жертв серед цивільних, журналістів, рятувальників зросла. НСЖУ повідомило, що на кінець травня 2024 року щонайменше 91 медійник загинув на війні [5].

Для декого військова журналістика майже не відрізняються від роботи у зонах стихійних лих (паводки, пожежі тощо) чи у поодиноких випадках тероризму. У зв'язку з цим деякі онлайн словники розширили діапазон її визначень до всіх різновидів екстремальної діяльності. Зокрема О. Тур'ян у своїй роботі «Психологічний аналіз сутності та ознак діяльності журналіста в екстремальних умовах» вказує, що екстремальна журналістика – це один із напрямів журналістики, в якому збір та аналіз інформації для підготовки публікацій у ЗМІ ведеться безпосередньо в зонах бойових дій, етно-релігійних та інших збройних конфліктів, районах надзвичайних положень, природних та техногенних катастроф [12, с. 59]. Авторка наголошує, що робота журналіста ускладнена самою ситуацією, в якій він виконує свої професійні обов'язки, а також ризиком для його життя і здоров'я.

Раніше друкована офіційна преса, сьогодні у більшості онлайн видання, часто виконують функції ідеологічного і політичного впливу, які є необхідними для підтримки мотивації соціуму та інформування населення. Дослідник А. Слободянюк у роботі «Роль громадської думки в процесі демократизації влади» виокремив такі політичні функції, характерні для медіа:

- інформаційна – отримання, обробка та розповсюдження інформації про діяльність усіх найважливіших елементів політичної системи. Загальною тенденцією сучасного суспільного розвитку є панування та різке збільшення частки інформації, що отримується завдяки ЗМІ, а не з безпосереднього досвіду індивіду та між особистого спілкування;

- освітня функція – повідомлення інформації, що доповнює знання про політику й політичний процес, яку отримують громадяни в закладах освіти;

- політичної соціалізації – засвоєння норм, цінностей та зразків поведінки, сумісних із нормальним функціонуванням системи;

- критики та контролю – формування думок та поглядів на те, що відбувається [11, с. 17–20]. Зауважимо, що такі функції характерні і під час висвітлення надзвичайних подій, як то обстріли населених пунктів, жертви, руйнування, спричинені ворожою зброєю. Показовим є відеозвернення та включення в марафон «Єдині новини» Івана Федорова, голови ЗОДА з 2 лютого 2024 р: після обстрілів. Традиційно очільник ЗОДА коментував події з салону авто, використовуючи функцію розмитого тла; пізніше – проводив пресконференції, відповідаючи на запитання журналістів у приміщенні адміністрації, на тлі офіційного банера. Наголосимо: після активних обстрілів міста КАБами (з 22 вересня 2024 р. у момент підготовки статті – прим. авт) І. Федоров частіше з'являється саме на локаціях, відповідає на коментарі кореспондентів, записує недільні відеозвіти про життя прифронтового регіону з місць влучання ворожих ракет, снарядів.

Оскільки росія воює не лише на полі бою, а й в кіберпросторі, то боротися Україні доводиться не лише з фізичним ворогом, а й з «невидимим» –дезінформацією. З 2014 року країна-агресорка веде активну політику пропаганди, захоплює частоти українських теле- та радіоканалів, а також створює інформаційний вакуум на захоплених після 24 лютого 2024 року територіях. Підкреслимо: боротьба наших журналістів, пресслужб та спецслужб триває і у міжнародній площині, адже фейки росія поширює й у закордонних медіа, просуваючи характерні для наративи українці – націоналісти, керівництво країни – ставленники західних держав, Україна – ніколи не була самостійною країною, а є історично. Частиною росії тощо.

Автори звіту «Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні» за лютий–червень 2022 року Д. Дуцик, Д. Орлова та Г. Будівська наголошують, що з початком повномасштабного російського вторгнення ще більше зросла потреба в захисті

громадян в інформаційному просторі: «Йдеться як про кіберзахист, так і про стійкість до дезінформаційних впливів. Вміння вибудувати власний цифровий захист, зберігати емоційну та психологічну стійкість і критично сприймати інформацію – це ключові навички, необхідні в умовах війни» [4].

Як зазначає доктор наук із соціальних комунікацій В. Ковпак: «ЗМІ України – це весь спектр мас-медіа, що зареєстровані і виходять у світ в Україні. Інформаційна взаємодія тих чи інших інститутів суспільства зазвичай відбувається не з метою вплинути на ідейно-політичні та моральні позиції один одного, а з метою ідейно вплинути на інші соціальні інститути, аби подіяти на суспільство загалом» [6, с. 8]. Безпосередня діяльність цих інститутів впливає на роботу засобів масової інформації, деформує їх основні концепції та створює нові форми, жанри і сприяє формуванню суспільної думки усередині країні та в окремому регіоні.

«А що робити, якщо?..» – війна активізувала це питання, спричинила виникнення у медійному просторі низку ситуацій та юридичних дилем, які досі були не актуальними, або взагалі вперше проявились у діяльності редакцій. При цьому, нерозуміння та запитання виникають не лише в журналістів та комунікаційників, але і у активістів та звичайних небайдужих громадян. Зокрема мова йде про публікації у соціальних мережах, месенджерах, де повсякчас не вказуються першоджерела, з’являється неперевірена чи недостовірна інформація, але автори каналів жодної відповідальності не несуть. У зв’язку з введенням воєнного стану конституційні права і свободи людини і громадянина можуть обмежуватися, наприклад, таємниця листування, недоторканність житла, свобода слова, свобода пересування тощо – вказано в статті 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Водночас, обмеження прав не означає їх скасування, скоріш такі зміни стосуються особливостей їх реалізації [9]. Зокрема свобода слова обмежується вимогою не поширювати певну інформацію.

Так, 24 березня 2022 р. оприлюднено спільні вимоги та рекомендації Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України та Служби безпеки України відповідно до яких, категорично забороняється знімати не лише військові об'єкти, переміщення українських військ і техніки, місць дислокації та роботи сил протиповітряної оборони тощо, а й місця розташування об’єктів цивільного захисту. Крім цього, діє заборона на демонстрацію ракет в момент польоту і місця, куди вони потрапили, місця обстрілів та влучання снарядів, будь-які ідентифікатори локацій у місцях обстрілів, як-то назви вулиць, зупинок, метро, магазинів тощо в режимі реального часу. Забороняється також надавати оцінку наслідкам руйнувань в результаті ворожих ударів, обстрілів чи диверсій. Ці вимоги не регулюють цілковито сферу медіа, проте безпосередньо стосуються повсякденної діяльності. Так, Кримінальний кодекс України (ст. 114) передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну,

рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану [8]. Ця стаття застосовується до всіх громадян України. Так, перші тижні повномасштабного вторгнення люди публікували чимало забороненої інформації у соцмережах та месенджерах, чим допомагали ворогу, у той час як журналісти намагалися її обмежувати. Це й досі залишається проблемою, зокрема на території ведення активних бойових дій.

Міністерство цифрової трансформації вирішило внести зміни до ухваленої у 2015 році постанови, яка регулює оприлюднення відкритих даних. «Міністерство зацікавлене у відновлені роботи веб-порталу та реформи загалом, проте певні дані містять інформацію, яка може зашкодити життю громадян і об'єктам критичної інфраструктури», – пояснили у відомстві. Тоді ж Міністерство оприлюднило Рекомендації щодо переліку наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних під час воєнного стану. Інформацію дійсно подавали однак без уточнення:

- найменування та адреси місцерозташування об'єктів критичної інфраструктури;
- найменування та адреси місцерозташування військових частин та формувань Збройних Сил України, правоохоронних органів, Служби безпеки України, розвідувальних органів України, державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України [10, с. 1–2].

Цих вимог мають дотримуватися й працівники пресслужб. На прикладі публікацій на сайті Запорізької обласної державної адміністрації за 25.05.2023 – удар по терміналу Міжнародного аеропорту «Запоріжжя», 01.06.2024 – удар по греблі Дніпровської ГЕС, 29.06.2024 – удар по Вільнянську продемонстровано приклади коректного використання засобів мультимедіа в умовах воєнного стану. Так, 25 травня, близько 16:00, рашисти здійснили удар по терміналу Міжнародного аеропорту «Запоріжжя». У цей день на сайті було опубліковано 5 матеріалів, в жодному з них мова не йшла про цю атаку. І навіть у традиційному зведенні про наслідки ворожих обстрілів, опублікованому на наступний день, не згадали про цей удар. Причина – аеропорт – об'єкт критичної інфраструктури, що має стратегічне значення. Фото, зроблені очевидцями, зруйнованого терміналу раніше з'явилися у мережі і їх почали поширювати комерційні медіа.

1 червня, близько 03:00 в Запоріжжі пролунали потужні вибухи. Тоді постраждали об'єкти критичної інфраструктури, три навчальні заклади та житлові будинки. Один з матеріалів на сайті Запорізької обласної державної адміністрації демонструє процес ліквідації наслідків ворожого удару. Інформаційно матеріал підкріплено і фото, і відео, що дає читачу

більше інформації про ситуацію, викликає в нього емоції. Усього за цей день було опубліковано, 7 матеріалів, лише один стосувався цієї атаки.

29 червня рашисти атакували Вільнянськ. Проте на сайті дотримувалися інформаційної тиші і матеріал про ліквідацію наслідків ворожих влучань з'явився тільки наступного дня – 30 червня. Ця публікація також підкріплена і фото, і відеосюжетом для досягнення ефекту присутності на місці трагедії. У цей день на сайті опубліковано п'ять матеріалів, з яких один стосується безпосередньо інформаційного приводу, а інший – оголошення про день жалоби.

Крім цього, в умовах війни особливої перевірки потребує інформація, яка безпосередньо стосується ведення бойових дій завдяки особливій експертизі, тому фактчекери часто залучають військових. «Фактчекери мають справу з інформацією, яка може завдавати шкоди життям багатьох людей і впливати на хід війни, тому точність роботи є дуже важливою», – розповідає В. Романюк [цит. За 1], заступниця головного редактора проєкту StopFake Якщо до повномасштабного вторгнення фактчекінг був прерогативою громадських організацій та незалежних медіа, то наразі в цю роботу включилися державні інституції, зокрема Центр з протидії дезінформації та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Роз'яснювальна робота ведеться всюди, зокрема й у соцмережах, а деякі особливо небезпечні фейки спростовують навіть у відеозверненнях Президента України.

Ще однією загрозою у прифронтовому місті є контент блогерів, які у числі перших потрапляють на місце події (влучання ракет, КАБів, ФАБів), доволі емоційно «ведуть репортажі», дозволяючи собі демонструвати локації обстрілів, їх масштаб, поведінку постраждалих, роботу рятувальників, поліцейських тощо. Метою таких матеріалів може бути як самопіар, так і збір коштів для постраждалих, завдяки демонстрації такої чуттєвої інформації, що викликає жаль, біль та інші схожі емоції. Наразі українські медіа продовжують створювати та поширювати контент з медіаграмотності, зокрема, звіти з медіамоніторингу, аналітичні публікації та звіти, освітній контент (спрямований на спростування міфів та стереотипів та викриття фейків та дезінформації). Розважальний контент у перші роки повномасштабного вторгнення практично зник із ефірів українських телеканалів, у тому числі, через спільний марафон каналів «Єдині новини».

Висновки

Головною вимогою до працівників медіа у воєнний час є дотримання національного та міжнародного законодавства, а також етичних кодексів, зокрема Кодексу етики українського журналіста, Декларації принципів поведінки журналістів, та інших міжнародних стандартів професійної етики. Водночас, журналісти часто стикаються зі змінами, які регулюють їхню діяльність під час війни на законодавчому рівні. Трапляються випадки, коли надзвичайна ситуація, спровокована війною, у редакції трапляється вперше, і саме практичний прецедент

далі є об’єктом наукового дослідження, а власне журналісти (а не науковці) вирішують її швидко, більше спираючись на інтуїцію, чи знання, отриманні на тренінгах та курсах, ніж на інформацію у підручниках. Особливо помітно це в умовах прифронтового міста.

Було визначено, що матеріали а офіційних сайтах державних органів подаються не завжди оперативно, як це роблять Telegram-канали чи інші комерційні (локальні) медіа, блогери, оскільки пресслужба дотримується низки законів щодо обмеження подання інформації до певного моменту, проте, коли про це можна говорити назагал, залучається мультимедійний контент для демонстрації ефекту присутності. Подача патогенної інформації відбувається лаконічно, завжди зазначається експертна думка з посиланням на першоджерело – представники ДСНС, поліції, військові.

ДОДАТОК Б
Довідка щодо подання наукової статті до друку

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Україна, 69002
м. Запоріжжя,
Жуковського, 70 "Б"
тел. (061) 787-33-96
(061) 764-67-50
факс (061) 228-07-78

CLASSIC PRIVATE UNIVERSITY
70 "B", Zhukovskogo st.,
69002 Zaporizhja,
UKRAINE
tel. (061) 787-33-96
(061) 764-67-50
fax (061) 228-07-78

№ 15388 від 13 11 2024 р.

Редакція наукового журналу «Держава та регіони.
Серія: Соціальні комунікації»
Класичний приватний університет

Адреса: вул. Жуковського 70-б, м. Запоріжжя, Україна, 69002
Електронна пошта: epu.editor@gmail.com
Офіційний сайт: http://www.zhu.edu.ua/journal_epu/index.php/der_sc/about

ДОВІДКА

Видана Артамоновій Олександрі Олександрівні (здобувачка вищої освіти ступеня магістра, факультет журналістики Запорізького національного університету) і Роговій Тетяні Арнольдівні (кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету), про те, що їх стаття на тему «МУЛЬТИМЕДІЙНІСТЬ ОФІЦІЙНИХ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ» подана до друку у науковому журналі «Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації»

Включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук із соціальних комунікацій, спеціальність 061 (Наказ МОН України від 02.07.2020), доктора і кандидата соціологічних наук, спеціальність 054 (Наказ МОН України від 24.09.2020) - Категорія Б.

Міжнародний стандартний серійний номер (International Standard Serial Number): 2219-8741). Реферативні бази даних: Index Copernicus International, Google Scholar, Innospace Scientific Journal Impact Factor (SJIF), PKP Index.

Перший проректор з наукової
і науково-педагогічної роботи
Класичного приватного університету — Ольга МАЩЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ № 19278502

Декларація
академічної доброчесності
здобувача освітнього ступеня магістра
ЗНУ

Я, Артамонова Олександра Олександрівна, студентка 2 курсу, форми навчання заочної, факультету журналістики, спеціальність журналістика, адреса електронної пошти artamonova.alex2468@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Мультимедійність онлайн-видань у воєнний час» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____Підпис_____Артамонова О. О.

Дата_____Підпис_____Рогова Т. А.